

Stockholms universitet
Institutionen för socialt arbete
Socialhögskolan

Socialbidragstagande bland ungdomar

– en studie i Järfälla kommun

Anneli Jansson

C-uppsats
Vårterminen 2003
Handledare: Evy Gunnarsson
Kursansvarig: Lena Hübner

SOCIALBIDRAGSTAGANDE BLAND UNGDOMAR

Anneli Jansson

Abstrakt

Syftet med studien har varit att undersöka och beskriva populationen ensamstående ungdomar som uppbär socialbidrag, samt klargöra hur socialtjänsten i en utvald kommun handlägger och i övrigt arbetar med denna grupp. Avsikten med studien har vidare varit att belysa eventuellt föreliggande könsrelaterade skillnader inom gruppen, vad gäller exempelvis dess sammansättning, bidragstagandets karaktär, orsaker till socialbidragsbehov och socialtjänstens åtgärder. Datainsamlingen genomfördes i Järfälla kommun under våren 2003. Registerdata om kommunens samtliga ensamstående ungdomar, vilka totalt omfattade 298 personer, inhämtades med hjälp av ett utarbetat kartläggningsformulär. Vidare besvarade de i varje ärende aktuella handläggarna ett formulär som syftade till att fördjupa insamlade registerdata. Av resultaten framgick bland annat att arbetslöshet är den främsta orsaken till att populationen är i behov av socialbidrag. Socialtjänsten riktar i första hand arbetsmarknadsinsatser till klienterna, men även missbruksinsatser och insatser av psykiatrisk/psykologisk karaktär är vanliga. Studien visade vidare att ett antal skillnader finns mellan kvinnor och män i den undersökta populationen vad gäller gruppens sammansättning, levnadsförhållanden, bakomliggande faktorer till socialbidragsbehov och socialtjänstens åtgärder. Resultaten analyserades i relation till den tidigare forskning som redovisats och utifrån ett genusteoretiskt perspektiv.

Nyckelord: socialbidrag, ungdomar, genusteori

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	5
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	6
1.2 CENTRALA BEGREPP	7
1.3 DISPOSITION	7
2. TIDIGARE FORSKNING	9
2.1 SOCIALBIDRAGSSYSTEMETS JURIDISKA RAMVERK	9
2.2 SOCIALBIDRAGETS UTVECKLING UNDER 1900-TALET	10
2.2.1 <i>Socialbidragstagarnas profil</i>	12
2.3 FORSKNING OM SOCIALBIDRAG	12
2.3.1 <i>Orsaker till socialbidragsbehov</i>	13
2.4 SOCIALBIDRAGSFORSKNING OM UNGDOMAR	16
2.4.1 <i>Ungdomars välfärd under 1990-talet</i>	17
2.4.2 <i>Socialbidragsmönster bland ungdomar</i>	20
2.4.3 <i>Skillnader mellan olika ungdomsgrupper</i>	21
2.5 GENUSFORSKNING I SOCIALT ARBETE	22
2.5.1 <i>Lagstiftning och maktutövning</i>	22
2.5.2 <i>Genusrelaterade förväntningar</i>	22
2.5.3 <i>Genusperspektiv på vård och behandling</i>	23
2.5.4 <i>Välfärdsstaten</i>	23
2.5.4 <i>Genusperspektiv på socialbidrag</i>	25
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	27
3.1 UTVECKLINGEN AV GENUSTEORIN	27
3.2 HIRDMANS GENUSTEORI	28
3.3 FEMINISTISKT SOCIALT ARBETE	29
3.4 REFLEKTIONER OCH TEORETISK STÅNDPUNKT	30
4. METOD	31
4.1 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	32
4.1.2 <i>Kommunurval</i>	32
4.1.3 <i>Klienturval</i>	33
4.1.4 <i>Kartläggningsformulär</i>	33
4.1.5 <i>Handläggargformulär</i>	33
4.2 BEARBETNING, REDOVISNING OCH ANALYS	34
4.3 BORTFALL	34
4.4 METODDISKUSSION.....	35
4.4.1 <i>Validitet</i>	35
4.4.2 <i>Reliabilitet</i>	36
4.4.3 <i>Generaliserbarhet</i>	37
5. RESULTAT	38
5.1 BAKGRUND	38
5.2 UTBILDNING	39
5.3 ARBETE	40
5.4 BOENDE	41
5.5 DEBUTÅR, BIDRAGSTAGANDETS VARAKTIGHET OCH UTBETALADE BELOPP	42
5.6 ORSAKER TILL SOCIALBIDRAGSBEHOV	43
5.7 SOCIALTJÄNSTENS ÅTGÄRDER	45

6. ANALYS.....	49
6.1 UNGDOMAR MED SOCIALBIDRAG – HUR SER GRUPPEN UT?	49
6.2 UNGDOMSGRUPPENS LEVNADSFÖRHÅLLANDEN	50
6.2.1 <i>Utbildning</i>	50
6.2.2 <i>Arbetsituation</i>	51
6.2.3 <i>Boendeförhållande</i>	51
6.2.4 <i>Socialbidragstagandets karaktär</i>	52
6.2.5 <i>Orsaker till socialbidragsbehov</i>	52
6.3 ANALYS UTIFRÅN ETT GENUSTEORETISKT PERSPEKTIV	53
7. SLUTDISKUSSION	56
8. REFERENSER	58
9. BILAGOR	

1. Inledning

Mitt intresse för socialbidrag och forskning i ämnet väcktes då jag under hösten 2002 gjorde min praktik vid FoU-Nordväst i Sollentuna. Där arbetar man med forskning, utvärdering och utveckling av socialt arbete. Genom samtal med forskare, socialsekreterare och möjlighet att delta i ett antal seminarium i ämnet, insåg jag dess centrala plats i socialtjänstens arbete och att mina kunskaper om socialbidrag, på alla nivåer, var minst sagt bristfälliga. Idén att studera gruppen ungdomar med socialbidrag fick jag från en av medarbetarna. Exempel på frågor som dök upp var; hur ser ungdomarnas livssituation ut och vad är det som gör att ungdomar behöver socialbidrag? Finns det skillnader inom gruppen, till exempel utifrån kön, ålder och födelse land? Hur påverkas deras socialbidragstagande av konjunkturerna i samhället? Och hur arbetar socialtjänsten med denna grupp?

Socialbidragstagarna i Sverige har sedan mitten av 1900- talet blivit allt yngre. Förloppet accentuerades under 1980-talet och blev än mer påtagligt under 1990-talets så kallade krisår. Ungdomar med socialbidrag är överrepresenterade i socialbidragsstatistiken och Swärd (2000) menar att man kan påstå att socialbidragstagarna i stor utsträckning är unga människor. Under 1990-talet ökade ungdomars socialbidragstagande kraftigt och mellan 30-40 procent av ungdomskullarna under detta decennium uppbar vid något tillfälle socialbidrag. Det har även förekommit skillnader i bidragstidernas längd jämfört med övriga grupper. Det hänger ihop med att det finns en grupp ungdomar som fått hjälp i olika övergångar och etableringsfaser. Det har medfört att ungdomars socialbidragstagande i genomsnitt varit kortare än i andra bidragsgrupper.

Då socialbidraget blev en ekonomisk livlina för allt fler ungdomar under 1990-talet hamnade också gruppen i fokus för debatt och politiska åtgärder. Det tydligaste uttrycket för ungdomars försvårade väg in i vuxenlivet har under 1990-talet varit arbetslöshetsproblematiken. Arbetslösheten bland ungdomar är betydligt mer känslig för konjunkturvariationer än hos andra grupper. Under 1990-talet har den legat ungefär dubbelt så högt som för den arbetsföra befolkningen i stort (Salonen 2000b).

Vidare har forskningen visat att det finns en tydlig koppling mellan anknytningen till arbetslivet och socialbidraget. Under 1990-talet har allt fler hushåll behövt söka socialbidrag på grund av en svag anknytning till arbetsmarknaden och dess inkomstrelaterade försäkringskydd. 1998 bedömdes det arbetsrelaterade socialbidraget uppgå till cirka 55 procent av de tre storstädernas totala kostnader för socialbidraget (Socialstyrelsen 2002).

Det var framför allt nyanlända invandrare, ensamstående föräldrar med barn och ungdomar som blev fattiga under 1990-talet, främst på grund av svag förankring på arbetsmarknaden. I samtliga av dessa grupper har en återhämtning skett sedan 1996, men ingen av dem har ännu nått samma nivå som 1991 (Socialstyrelsen 2002).

Under det senaste decenniet har europeiska länder, inklusive Sverige, startat nya politiska åtgärder riktade mot socialbidragstagare i allmänhet och socialbidragstagande ungdomar i synnerhet. Målen med dessa åtgärder har varit att skärpa kraven på bidragstagarna, skapa mer aktiva bidragssystem och uttryckligen rikta kraven mot ungdomarna (Johansson 2000).

Kommunernas ansvar för ungdomar med försörjningsproblem har utvecklats under 1990-talet. De har ansvar för att ordna praktik och utbildning för arbetslösa ungdomar fram till den dag de fyller 20. Det har bland annat skett genom idé- och utvecklingscentra och kommunala projekt. Sedan januari 1998 har dessutom en särskild utvecklingsgaranti införts genom lagen om kommunernas ansvar för ungdomar mellan 20 och 24 år (a.a.).

Den ändrade socialtjänstlagen trädde i kraft 1 januari, 1998. Den lagen innehöll två genomgripande förändringar av biståndsrätten. För det första infördes en riksnorm för att precisera och konkretisera den enskildes rättigheter och stärka rättssäkerheten. Den andra stora förändringen var ungdomars skärpta skyldigheter jämfört med andra socialbidragstagare. Regeringen ansåg att utvecklingen under 1990-talet krävde speciella insatser då den ökade arbetslösheten och minskade sysselsättningen hade gjort att socialbidraget höll på att bli ett permanent försörjningsstöd för vissa grupper och detta gällde framförallt ungdomar. 1 januari 2002 trädde den nya socialtjänstlagen i kraft (Johansson 2000).

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med studien är att undersöka och beskriva populationen ensamstående ungdomar, utan barn, som uppbär socialbidrag, samt klargöra hur socialtjänsten i en utvald kommun handlägger och i övrigt arbetar med denna klientgrupp. Avsikten med studien är vidare att belysa eventuella föreliggande könsrelaterade skillnader i socialtjänstens arbete med klientgruppen, vad gäller de åtgärder och insatser som ungdomarna får. Som ytterligare ett delsyfte avses därmed också att uppmärksamma dels könsspecifika orsaker till klienternas socialbidragsbehov, dels eventuella könsspecifika mönster vad gäller exempelvis debutålder och varaktighet i bidragstagandet.

Studien av klientgruppen bygger på två övergripande frågeställningar: hur kan den aktuella gruppen beskrivas avseende exempelvis kön, ålder, och nationalitet? Hur arbetar socialtjänsten med ensamstående ungdomar, 24 år eller yngre, som uppbär socialbidrag? Till huvudfrå-

geställningarna kan i sin tur tre delfrågeställningar knytas. Dessa frågeställningar avser att fånga det genusperspektiv som är ett syfte med studien.

- Går det att urskilja några könsspecifika skillnader vad gäller orsakerna till de aktuella klienternas socialbidragsbehov?
- Finns det i övrigt noterbara, könsspecifika mönster inom den studerade gruppen, exempelvis vad gäller variabler såsom debutålder, varaktighet i bidragstagandet, avslutad utbildning och födelseland?
- Förekommer det några könsrelaterade skillnader i socialtjänstens arbete, exempelvis vad gäller insats- och åtgärdstyper, med klientgruppen?

1.2 Centrala begrepp

De begrepp som är av central betydelse i denna rapport presenteras huvudsakligen i anslutning till de avsnitt där begreppen först förekommer. Begreppet *socialbidrag* kan dock anses ha en funktion som är överordnad de i övrigt förekommande nyckelbegreppen i rapporten.

Termen socialbidrag introducerades i *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg* (SOU 1977:40) och avlöste 1981 den föregående termen socialhjälp. I socialtjänstlagen används till viss del också begreppet *försörjningsstöd*, där det introducerades i samband med revideringen av lagen 1998. Ytterligare en term som nyttjas är *ekonomiskt bistånd*.

Med dessa tre termer; ekonomiskt bistånd, försörjningsstöd och socialbidrag, avses dock i princip samma sak. För att skapa så stor tydlighet som möjligt, används i denna studie närmast uteslutande termen *socialbidrag*.

Begreppet *ungdom* syftar i denna studie till de i befolkningen som är mellan 18 och 24 år om inget annat anges. Den danske ungdomsforskaren Bay har lanserat begreppet *de unga vuxna*, för att uppmärksamma det faktum att allt fler ungdomar under etableringsfasen i formell och juridisk mening är myndiga, samtidigt som de saknar möjlighet att försörja sig själva (Ungdomsstyrelsen 1996). Detta kan förefalla vara ett mer relevant begrepp, men då knappast någon inom forskningsområdet använder begreppet unga vuxna, används även i denna studie begreppet *ungdom* för att skapa en större tydlighet i förhållande till tidigare forskning.

1.3 Disposition

Kapitel 1 börjar med en inledning som syftar till att presentera ämnesval och problemformulering. Efter det följer uppsatsens syfte och vilka frågeställningar studien är uppbyggd kring. I

Kapitel 2 redogörs för tidigare socialbidragsforskning, både generellt och med fokus på ungdomar. Vidare följer ett avsnitt om genusforskning i socialt arbete med betoning på socialbidrag, välfärdsstaten och socialförsäkringssystemet I Kapitel 3 redogörs för studiens teoretiska utgångspunkter.. Kapitel 4 är uppsatsens metodavsnitt och där redogörs för metodval, material och tillvägagångssätt. Kapitlet avslutas med en diskussion kring validitet, reliabilitet och generaliserbarhet. Studiens resultat presenteras i Kapitel 5 och analysen följer i Kapitel 6. Kapitel 7 innehåller en slutdiskussion.

2. Tidigare forskning

I detta avsnitt redogörs för den aktuella socialbidragsforskningen. Kapitlet börjar med en redogörelse för socialbidragets juridiska ramverk som det ser ut idag, därpå följer en kort historik om socialbidragets utveckling under 1900-talet. Vidare följer en presentation av socialbidragsforskningen, först mer generell, för att senare övergå till en redogörelse av vad som är specifikt för ungdomar som är i behov av socialbidrag. Avslutningsvis redogörs för en del av den genusforskning som gjorts i socialt arbete, med betoning på socialbidrag.

2.1 Socialbidragssystemets juridiska ramverk

Behov av socialbidrag är det vanligaste skälet till att människor kommer i kontakt med socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Biståndet är där den kostnadsmässigt största enskilda insatsen. Socialbidraget är tänkt att vara ett yttersta skyddsnet för människor i tillfällig ekonomisk kris. Rätten till bistånd regleras i socialtjänstlagen (2001:453) och bygger på en individuell behovsprövning. Genom biståndet ska människor tillförsäkras en skälig levnadsnivå, och det ska utformas så att det stärker möjligheterna att leva ett självständigt liv (Socialstyrelsen 2003).

Socialtjänstlagen som trädde ikraft 1982 har sedan dess genomgått ett antal förändringar. De senaste förändringarna skedde 1998 och innebar bland annat att en *riksnorm* för socialbidraget infördes, att rätten till *annat bistånd* preciserades och att rätten att överklaga beslut om bistånd genom förvaltningsbesvär inskränktes (Socialstyrelsen 2002).

I den nya socialtjänstlagen (2001:453) som trädde i kraft 1 januari 2002 kvarstår de övergripande målen för socialtjänstens verksamheter. De övergripande målen som de är formulerade i 1 kap. 1 § anger lagstiftarens ambitioner med socialtjänsten och den människosyn som ska präglade verksamheterna:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas

-ekonomiska och sociala trygghet,

-jämlighet i levnadsvillkor,

-aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resur-

ser. Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet (1 kap 1 § Socialtjänstlagen).

Rätten till bistånd regleras i 4 kap. 1 § SoL och gäller alla insatser som avser den enskildes livsföring. Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt.

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt.

Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv (4 kap. 1 § SoL).

Rätten till bistånd har vidgats genom att de begränsningar i fråga om annat bistånd som infördes 1998 har tagits bort. Rätten att överklaga biståndsbeslut genom förvaltningsbesvär har återinförts. Ändringarna innebär i princip en återgång till de regler om överklagande som gällde före den 1 januari 1998. De möjligheter som infördes 1998 för socialtjänsten att ställa vissa krav på deltagande i kompetenshöjande, främst på ungdomar under 25 år som har försörjningsstöd, finns kvar oförändrade (4 kap 4-6 § § SoL). Barnperspektivet (1 kap 2 § SoL) infördes 1998 och ska vara vägledande vid alla bedömningar om bistånd (Socialstyrelsen 2003).

Biståndet enligt 4 kap. 1 § SoL delas in i två kategorier: *försörjningsstöd* och bistånd som riktas till den enskilde för dennes *livsföring i övrigt*. I den nya lagen, 4 kap. 3 § SoL, preciseras försörjningsstöd till de poster som ingår i riksnormen och till skäliga kostnader för boende, hushållsel, arbetsresor, hemförsäkring samt medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa. Genom denna ändring renodlas försörjningsstödet till de poster som är regelbundet återkommande. Med begreppet livsföring i övrigt menas alla de olika behov den enskilde kan ha för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå som inte omfattas av försörjningsstödet (Norström och Thunved 2002; Socialstyrelsen 2003).

2.2 Socialbidragets utveckling under 1900-talet

Socialbidrag i den mening som vi talar om idag är en förhållandevis sen företeelse. Synen på fattigdom och samhällets skyldighet att värna om de fattiga har varierat över århundradena. Även lagstiftningen har förändrats över tid och ger därmed en bild av den syn som företrätts av samhället vid skilda tidpunkter. Förändringar i synen på fattigdom, samhällets ansvar och i

lagstiftningen har även lett till en förändring av vilka kategorier som är berättigade till samhällets stöd (Puide 2000; Åström 2000).

Fattighjälpen skiljer sig från andra utbytesrelationer mellan hushåll och samhälle, då den är det yttersta försörjningsstödet från samhällets sida när alla andra möjligheter uttömts. Den behovsprövade hjälpen kan därigenom ses som en spegelbild av ett samhälles försörjningsbrister vid varje given tidpunkt, både i nutid och för hundra år sedan (Salonen 2000a).

De grunder för fattigvården som utarbetats under 1800-talet kom att bestå även en lång tid in på 1900-talet. Fattigvårdslagen från 1918 tillkom i en politisk brytningstid och var inte lika restriktiv. Exempel på detta var att husbondemakten avskaffades, lagstiftningen moderniserades och en viss besvär rätt infördes. Åström (2000) skriver dock att mycket av det gamla ändå fanns kvar i den nya lagstiftningen. Bland annat medförde mottagandet av fattigvård rättsverkningar i form av återbetalningsskyldighet och arbetsplikt.

Nästa steg i utvecklingen av välfärdssystemet var 1956 års socialhjälp lag. I denna lag fastslogs de tankar om rättigheter till socialt stöd som redan fanns i 1918 års fattigvårdsförordning och indelningen i obligatoriskt och frivilligt stöd bibehölls. Det obligatoriska stödet var formulerat som en rättighet och den var lagtekniskt preciserad till sina förutsättningar, och därmed även till sina begränsningar (Åström 2000).

De materiella förutsättningarna för när rätt till socialhjälp förelåg var ganska precisa. Preciseringen utgjorde en styrka för den enskilde, då den tydliggjorde i vilka fall som socialhjälp kunde åberopas. Men lagstiftningen hade också en baksida, då de situationer som inte var utskrivna i lagtexten exkluderade möjlighet till socialhjälp i andra fall. Åström (2000) skriver vidare att ”denna typ av regler kan också uppmana till en byråkratisk tillämpning, i den mening att man inte utgår från den enskilda individens faktiska sociala problem, utan endast från de rekvisit, eller i lagen nämnda kriterier, för att bedöma rätten till bistånd” (s.24). Detta var också en form av kritik som riktades mot lagstiftningen.

Den socialtjänstlagstiftning som trädde ikraft 1980 utgjorde ett betydande steg i välfärdens utveckling. Lagtekniskt var denna lag något nytt då man konstituerade långtgående rättigheter, införde ett stort utrymme för politiker att utforma den kommunala socialpolitiken och gav utrymme för professionella bedömningar i det enskilda fallet. Ytterligare en nyhet var att alla former av bistånd reglerades i samma paragraf, vilket syftade till att arbetet skulle ske utifrån en helhetssyn, som vid bedömningen av socialbidragsbehov, innebar att man inte skulle se frågan om ekonomiska behov isolerad från livssituationen i övrigt (Åström 2000).

2.2.1 Socialbidragstagarnas profil

I förhållande till seklets början har många fler hushåll vid 1900-talets slut erfarenhet av att leva på socialbidrag. Vid sekelskiftet var den typiske bidragstagaren en ensam äldre kvinna på den svenska landsbygden. Hon saknade helt och hållet ett ekonomiskt skydd vilket ledde till ett beroende av samhällets fattigstöd. Vid seklets slut hade understödstagarens profil ändrats dramatiskt. En stor grupp var yngre arbetsföra personer som ännu inte lyckats etablera sig inom vuxenlivets olika arenor. 1998 var 42 procent av bidragstagarna under 30 år. I denna grupp förekommer unga män och kvinnor i ungefär lika stor omfattning. En annan grupp av bidragshushåll som framträdde under 1990-talet var utländska hushåll. I synnerhet hushåll med kortare vistelsetid i Sverige och med flyktingstatus (Salonen 2000a, 2000b).

Om man studerar risken att behöva leva på socialbidrag i ett livsloppsperspektiv, har en enorm omsvängning skett under 1900-talet. Fram till några årtionden in på 1900-talet ökade denna risk med åldern. Under en kort period, under 1960-talet, var fattigandelen åldersneutral. Under seklets tre sista decennier har den omvända risken framträtt: ju yngre man är, desto större är risken att behöva söka behovsprövad hjälp (Salonen 2000a).

2.3 Forskning om socialbidrag

Puide (2000) skriver att socialbidraget är ojämförligt störst, både till kostnader och antalet klienter, inom individ- och familjeomsorgen. Antalet bidragstagare är upp till tjugo gånger fler än de klienter som blir föremål för insatser för barn och unga eller missbrukare. I genomsnitt utgörs hälften av individ- och familjeomsorgens kostnader av utbetalning av socialbidrag. Att arbeta med socialbidrag är följaktligen något som många socionomer gör, men trots det har ganska få böcker skrivits om socialt arbete med socialbidragsklienter.

Metoder efterfrågas ständigt för att kunna förbättra bidragstagarnas försörjningssituation och samtidigt sänka kostnaderna för socialbidraget. Det har visat sig svårt att finna en enda metod som fungerar för att lösa alla olika typer av försörjningsproblem. Försörjningsproblematiken ser olika ut över tid och varierar också mellan olika grupper och individer. Den kan sammanhänga med arbetsmarknadsläget, den egna bakgrunden, den aktuella situationen eller med speciella behov. Man bör klargöra alla led för att kunna välja rätt insats och ett lämpligt arbetssätt (Puide a.a.).

Inom forskningen om socialbidrag framträder fyra huvudområden (Puide a.a.). Dessa är:

1. **En bestämning av själva problemet.** Inom denna forskning besvaras frågor av typen; vilka är bidragstagarna? hur förändras deras sammansättning över tid? vilken roll spelar lagstiftningen i urvalet av dem som är berättigade till socialbidrag?
2. **Orsaker till bidragsberoendet.** Orsakerna söks vanligtvis på både samhällsnivå, organisationsnivå eller individnivå och kan ses som bakomliggande, betingande eller utlösande (Bergmark 1991). Puide (2000) skriver att orsakerna till socialbidragsbehov kan bero på brister i socialpolitiken, förändringar på arbetsmarknaden eller i familjen och nätverket.
3. **Insatser, åtgärder och metoder i arbetet med socialbidrag, samt organisation.** Denna forskning fokuserar på olika organisationsformer och arbetssätt som tillämpas på klienter med vissa typer av försörjningsproblem, på samarbete mellan myndigheter i enskilda ärenden och på projekt riktade till en viss klientkategori.
4. **Insatsernas effekter för klienterna.** Detta område har inte sysselsatt forskningen i så hög grad som vore önskvärt. Kunskap av detta slag är viktig för praktiken och dess möjligheter att välja mellan olika beprövade arbetssätt och insatser (Puide 2000).

Salonen (1994) anser att det genomgående saknas uttalade teoretiska ansatser i de svenska socialbidragsstudierna. Han refererar till tre studier som kan anses utgöra ett undantag. Inghes studie från 1960, betonar ett processuellt undersökningsperspektiv som inte har vidareutvecklats i senare studier. Korpi 1971 lyfter fram betydelsen av att analysera socialbidraget i ett samhällsperspektiv och Tengvalds studie från 1976, visade på att socialbidraget måste studeras utifrån relationen mellan hushållens inkomst- och utgiftsförhållanden.

2.3.1 Orsaker till socialbidragsbehov

Puide (2000) skriver att det idag finns ganska stora kunskaper om vad som ligger bakom ökningarna och minskningarna av socialbidragstagandet, då forskningen länge prioriterat dessa områden. Den har bidragit till olika analysmodeller vid studier av fattigdom och socialbidrag. Den löpande statistik som finns om socialbidrag har gett en god uppfattning om spridningen av bidragstagande över olika hushåll, samt i vilka familjetyper som behovet av socialbidrag är särskilt uttalat.

Korpi (1971) studie kring variationer i bidragsmottagandet från slutet av 50-talet till 1968, syftar till att integrera individuella egenskaper med strukturella förhållanden i en orsakmodell. Denna modellansats lyfter fram intressanta och nödvändiga aspekter kring socialbidragstagandets uppkomst (Salonen 1994).

Bergmark (1991) har i sin avhandling *Socialbidrag och försörjning* använt sig av Korpis begrepp, dock med ett fokus på uppgifter om bidragsmottagarna och inte på det omgivande samhället. Han beskriver och analyserar olika förhållanden av betydelse för behovet av socialbidrag, det vill säga bidragstagandets orsaker, inom gruppen av ensamstående män och kvinnor utan barn.

Bergmark gör en skillnad mellan *betingade* och *utlösande* faktorer till socialbidragsbehov. De betingade faktorerna definieras som omständigheter som ökar sannolikheten för att en individ att bli socialbidragstagare. De betingade faktorerna varierar sinsemellan med avseende på hur mycket de säger om de direkta försörjningsproblemen. I normalfallet kan de inte ensamma förstås som tillräckliga orsaker till bidragsbehovets uppkomst. De utlösande faktorerna definieras enligt Bergmark som övergripande och sammanfattande beskrivningar av de konkreta försörjningssvårigheter som lett fram till behovet av socialbidrag.

Det finns en mängd olika orsaker, men också förklaringsmodeller, till varför en enskild person är i behov av socialbidrag. Vanligt är att en uppdelning görs mellan *strukturella* och *individuella* faktorer, och att orsaker till socialbidragstagandet oftast är ett samspel mellan dessa två. De förstnämnda gäller bland annat arbetslöshet och villkoren för arbetslöshetsersättning, socialförsäkringarnas funktionssätt samt demografiska förhållanden som åldersfördelning, barnafödande och invandring. På den individuella nivån påverkar faktorer såsom ålder, familjesituation, socialt nätverk, utbildning, arbetslöshet, boendeförhållanden, etnisk bakgrund, vistelsetid i Sverige, ohälsa och missbruk den enskildes behov av socialbidrag (Bergmark 1991; Socialstyrelsen 2003).

Arbetslöshet och otillräcklig ersättning

I Sverige kvalificerar man sig till bland annat arbetslöshetsförsäkring, sjukförsäkring, förtidspension och ålderspension genom arbete. Ersättningen bestäms av inkomstens storlek. Under lågkonjunkturåren (första delen av 1990-talet) hade framförallt ungdomar och invandrare svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. De kom därmed också att stå utanför försäkringssystemen (Sainsbury 2000; Socialstyrelsen a.a.).

Vid studier av orsaker till socialbidragstagande är arbetslöshet den enskilda faktor som vanligtvis ägnas det största intresset. Det var bara 57 procent av alla vuxna med bistånd som år 2000 hade någon löneinkomst. Den karaktäristik som mest påtagligt skiljer de arbetslösa bidragstagarna från gruppen arbetslösa som helhet är bristen på arbetslöshetsersättning. En tredjedel av de vuxna biståndstagarna var registrerade som *arbetslösa utan ersättning* någon gång under 2001. Sysselsättningsgrad och arbetsinkomst är förhållandevis lägre för de flyktingar

som kommit på senare tid och utrikes födda kvinnor står i större utsträckning utanför arbetsmarknaden än utlandsfödda män och är också oftare arbetslösa (Socialstyrelsen 2003).

Avsaknaden av arbetslöshetsersättning kan både betraktas som en viktig orsaksfaktor i förhållande till socialbidragsbehovet och som betydelsefull information om de arbetslösa bidragstagarnas relation till arbetsmarknaden. Gruppen kan således karaktäriseras av en relativt svag eller instabil anknytning till arbetsmarknaden, en karaktäristik som gäller både i förhållande till arbetskraften i stort som i direkt jämförelse med arbetslösa som för arbetslöshetsförsäkring (Bergmark 1991; Socialstyrelsen a.a.).

Bidragstagare födda i annat land

Många studier har visat att antalet och andelen utrikes födda biståndstagare har ökat under det senaste decenniet. Invandringen i Sverige var omfattande i början av 1990-talet för att nå sin högsta nivå under hela efterkrigstiden 1994, samtidigt med lågkonjunkturen. Denna ökning av socialbidragstagandet bland utrikes födda berodde nästan helt på ett ökat antal nyanlända invandrare.

Kostnaderna för flyktingars försörjning under introduktionstiden i Sverige täcks via biståndssystemet. Att komma ny till ett land innebär förutom språksvårigheter och bristande förankring på arbetsmarknaden, även högre utgifter för att bygga upp sin tillvaro i det nya landet och sämre tillgång till socialt nätverk. Både etniskt ursprung och vistelsetid i Sverige påverkar risken för socialbidragstagande. Invandrare löper större risk att bli socialbidragstagare även om man tar hänsyn till andra faktorer, såsom till exempel ålder och kön, som kan antas påverka bidragstagandet. Även andra generationens invandrare har en förhöjd risk att bli biståndstagare (Franzén 2000; Socialstyrelsen 2003).

Ohälsa

Det är vanligt med ohälsa bland biståndstagarna och då framförallt bland dem med ett långvarigt bistånd. I mitten av 1990-talet angav närmare en fjärdedel av dem som haft socialbidrag under lång tid att de hade dålig hälsa, ofta psykiska besvär. En av tio hade väsentligt nedsatt arbetsförmåga. Sjukdom eller funktionshinder som funnits från tidig ålder kan påverka en persons utbildningsnivå och därmed personens möjligheter på arbetsmarknaden. Den personliga ekonomin påverkas då genom inkomstbortfall och merkostnader för hälso- och sjukvård, läkemedel, hjälpmedel etc. Vissa sjuka har heller inte rätt till sjukersättning och hänvisas därmed till biståndssystemet (Socialstyrelsen a.a.).

Vissa grupper utsatthet

I socialbidragssystemet har det alltid funnits personer med en mer sammansatt problematik, som därför inte står till arbetsmarknadens förfogande. Det kan handla om olika kombinationer av problem såsom; ohälsa (ofta psykisk), sociala problem, hemlöshet, missbruk eller kriminalitet. Flera studier visar att ensamstående män tillhör denna grupp och att de utgör en stor del av biståndstagarna. De har ofta haft omfattande svårigheter på arbetsmarknaden, symtom på psykiska problem och/eller ett omfattande missbruk. Bland de långvariga socialbidragstagarna, 1990, hade minst en tredjedel av männen och en av tio av kvinnorna ett missbruksproblem. Den lägsta andelen missbrukare fanns bland ensamstående kvinnor med barn och den högsta bland ensamstående män och barnlösa sammanboende. Både psykiska hinder och missbruksproblem är betydligt vanligare bland dem födda i Sverige än bland dem födda i annat land (Socialstyrelsen a.a.).

2.4 Socialbidragsforskning om ungdomar

Av det som nämnts ovan går att utläsa att en stor grupp av socialbidragstagarna i Sverige är ungdomar och att de var en av de grupper i samhället som drabbades hårdast av utvecklingen under 1990-talet. Deras ökade beroende av socialbidrag blev en politisk fråga och det blev allt vanligare att gruppen erbjöds specifika åtgärder som var förknippade med vissa skyldigheter. Utifrån denna bakgrund redogörs här för aktuell forskning kring ungdomars socialbidragstagande.

Avsnittet börjar med en genomgång av hur ungdomars livsvillkor förändrades under lågkonjunkturen på 1990-talet, därefter beskrivs förändringar i ungdomars etableringsprocess, vad som utmärker deras socialbidragsbehov och vilka skillnader, mellan olika ungdomsgrupper, som tydliggjorts inom forskningen.

Unga människors försörjningsproblem har blivit ett alltmer dominerande inslag i socialbidragssammanhang, med början under 1900-talets senare del. Det som är specifikt med denna ekonomiska sårbarhet är att den överlag inte hänger samman med unga hushålls försörjningsbörda under småbarnstiden, utan med perioden innan man hunnit etablera en egen familj.

Socialbidragsbehovet bland ungdomar har alltmer framstått som en utbredd, men oftast kortvarig etableringsproblematik i övergången från att försörjas av föräldrar till att på egen hand klara sin löpande ekonomi. Risken att behöva söka socialbidrag har under 1990-talet varit som störst under åren efter gymnasietiden, mellan 19-21 års ålder. Därefter minskar risken att behöva söka socialbidrag betydligt (Salonen 2000a, Swärd 2000, Ungdomsstyrelsen 1996).

Swärd (2000) anser att forskningen om ungdomar med socialbidrag är mycket bristfällig och av den anledningen ska inte alltför långtgående slutsatser dras av det material som finns. Mycket av forskningen är kvantitativ och fokuserar på en överordnad nivå där strukturella förhållanden är verksamma. Swärd (2000) påpekar att i all forskning om sociala problem är det viktigt att se till olika nivåer – en överordnad nivå, en organisatorisk nivå och en individuell nivå – och att förstå hur dessa samverkar för att få en helhetsbild av det aktuella problemet.

2.4.1 Ungdomars välfärd under 1990-talet

Bland annat Börjeson (2001) beskriver hur ungdomars livsvillkor förändrades under den ekonomiska krisen under 1990-talet, med betoning på olika välfärdsområden såsom; utbildning och arbete, ekonomi och boende och fysiskt och psykiskt välbefinnande.

Arbete och utbildning

Utvecklingen under senare årtionden har inneburit att ungdomars inträde på arbetsmarknaden förskjutits allt högre upp i åldrarna. Detta beror till viss del på att utbildningstiderna förlängts, men också på att ungdomar i ökad utsträckning kommit att vara hänvisade till olika former av tillfälliga anställningar. För ungdomar mellan 18-24 år samvarierar förändringar vad gäller arbetslöshet med socialbidragstagandet (Ungdomsstyrelsen 1996).

De första åren av 1990-talet minskade sysselsättningen bland ungdomar dramatiskt. År 1994 var över 14 procent av kvinnorna respektive 18 procent av männen mellan 16-24 år öppet arbetslösa. Tolv procent var engagerade i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder (Salonen 2000b). Från att närmare 80 procent av de i åldern 20-24 år arbetade vid decenniets början rasade deras sysselsättningsnivå ner till 40 procent den andra hälften av 1990-talet (Börjeson 2001).

Att etablera sig på arbetsmarknaden är ett av de viktigaste stegen i processen att bli vuxen, och är som regel en förutsättning för att kunna etablera en självständig försörjning. Ett arbete ger inte bara inkomst utan också tillgång till de trygghetssystem som är knutna till lönearbete, såsom sjukförsäkring, föräldraförsäkring, arbetsskadeförsäkring och så vidare. Detta är inte den enda anledningen till att lönearbete har en stark ställning i vårt samhälle och en central roll i de flestas liv. Ofta refereras till föreställningen att det är genom arbete vi blir delaktiga i ett större sammanhang och utvecklar och förverkligar oss som individer. Därför har arbetslöshet kommit att betraktas som ett allvarligt samhällsproblem; den som drabbas av arbetslöshet riskerar inte bara en ekonomisk förlust, utan också att förlora sin del i ett viktigt socialt sammanhang (Ungdomsstyrelsen 1996).

Knappt hälften av socialbidragstagarna har arbete och det är fyra gånger vanligare att socialbidragstagare är arbetslösa än befolkningen i övrigt. Bara en femtedel av bidragstagarna har heltidsarbete under hela året (Ungdomsstyrelsen a.a.).

Andelen ungdomar som studerar har ökat under decenniet. Ökningen var särskilt kraftig bland de ungdomar som var 18-19 år. En viktig faktor bakom denna utveckling är den så kallade gymnasiereformen i början av 1990-talet som innebar att gymnasieskolans samtliga program blev treåriga, en annan är det ökade antalet platser inom såväl gymnasieskolan som högskolan. En ökning skedde även bland ungdomar i ålder 20-24, framförallt under mitten och slutet av decenniet (Börjeson 2001; Ungdomsstyrelsen 1996).

I förhållande till arbetsmarknaden har studieavbrott eller avsaknad av gymnasieutbildning kommit att bli ett allvarligt hinder för de allra flesta arbetsökande ungdomar. Att inte heller endast gymnasiestudier kommer att vara tillräcklig utbildning för en plats på arbetsmarknaden blir allt tydligare. Det finns ett tydligt samband mellan låg utbildning och socialbidragsberoende (Ungdomsstyrelsen 1996).

Ekonomi och boende

Under 1990-talet skedde även en påtaglig försämring av ungdomars ekonomiska situation. För ungdomar upp till 24 år föll inkomsterna, både i absoluta tal och i relation till andra åldersgrupper, det gäller oavsett om man ser till den sammanräknade eller disponibla inkomsten. För gruppen 25-34 år har förändringarna varit mindre, men utvecklingen har varit sämre än för andra grupper. Forskningen visar också att andelen som upplever stora ekonomiska svårigheter är väsentligt större bland de yngre, och att skillnaderna mellan åldersgrupperna ökat under 1990-talet (Börjeson 2001).

Salonen (2000b) skildrar ungdomars generella försörjningsvillkor genom att analysera vilka inkomstkällor som ligger till grund för deras hushållsekonomi. I takt med att allt färre ungdomar arbetat har förvärvsinkomstens betydelse för ungdomshushållen minskat. 1990 hade drygt 40 procent av samtliga ungdomshushåll, upp till 24 år, enbart inkomster från eget arbete medan motsvarande andel, 1996, sjunkit till 24 procent. Allt fler ungdomar har blivit beroende av offentliga försörjningskällor, i synnerhet av studieersättningar, socialbidrag och arbetsmarknadsrelaterade ersättningar. Karaktären på ungdomars inkomstkällor ger ett intryck av att många ungdomar klarar sin försörjning genom att kombinera olika inkomstkällor. Detta kan tolkas som ett uttryck för ungdomars instabila och föränderliga situation.

Under decenniet ökade också ungdomars socialbidragstagande kraftigt och Salonen (2000b) menar att mellan 30 och 40 procent av 1990-talets ungdomskullar vid något tillfälle under

decenniet uppbar socialbidrag. Det är dock viktigt att understryka att även om ungdomar är den åldersgrupp där det är vanligast att ha uppburit socialbidrag, är deras långvariga socialbidragstaggande lägre än för befolkningen som helhet (Börjeson 2001).

Människors möjligheter på bostadsmarknaden är i hög grad sammankopplad med deras ekonomiska situation och boendekostnaden i sig utgör för de flesta en betydande del av levnadsomkostnaderna. För många ungdomar är frågan att över huvudtaget flytta från föräldrahemmet till en egen bostad viktigast. Det har i ett flertal rapporter hävdats att kvarboendet hos föräldrarna bland unga ökat under 1990-talet. Börjeson (a.a.) skriver att det dock inte finns någon officiell statistik som kan bekräfta utvecklingen.

I ungdomsstyrelsens rapport *Krokig väg till vuxen* (1996) redovisas i viss mån uppgifter som strider emot de ovan nämnda. I rapporten diskuteras ökat kvarboende i föräldrarhemmet under 1990-talet. Där betonas att uppbrottet att flytta hemifrån är beroende av möjligheterna att försörja sig och därmed blir ungdomars möjlighet till eget boende känsligt för konjunktursvängningar. Vidare redovisas att kvarboendet ökat för ungdomar i alla åldrar mellan 1990 och fram till årsskiftet 1994/95, 36 procent av samtliga ungdomar i ålder 20-24 år bodde kvar i föräldrahemmet 1994 jämfört med 30 procent enligt folk- och bostadsräkningen 1990. Det föreligger en stor skillnad mellan unga mäns och kvinnors boendemönster. En nästan dubbelt så hög andel 25-åriga män bodde kvar hemma 1998, 20 procent jämfört med elva procent för kvinnor i samma ålder (Salonen 2000b).

Kvinnor flyttar hemifrån tidigare än män, även om skillnaden mellan könen har minskat med åren. En orsak till att kvinnor flyttar först är att de blir sambor och gifter sig tidigare än män. En annan är att kvinnorna kan söka sig ut på arbetsmarknaden och påbörja studier tidigare än männen, vilka oftast först fullgör sin värnplikt. Även ställningen på arbetsmarknaden är starkt relaterad till kvarboendet, som ökar bland deltidsanställda, medan det minskar bland heltidsanställda. Vidare ökar kvarboendet mest bland storstadsungdomar (a.a.).

I vilken mån ungdomar har möjlighet att flytta hemifrån torde i hög grad påverkas av deras ekonomiska situation. En annan faktor som även den påverkar ungdomarnas boendesituation är det rådande läget på bostadsmarknaden. År 2000 var det 35 procent av kommunerna som uppgav att det var brist på bostäder av det slag som ungdomar efterfrågar (Börjeson 2001).

Fysiskt och psykiskt välbefinnande

Ett annat område som beskriver ungdomars livsvillkor är hur deras fysiska och psykiska välbefinnande ser ut. En indikator på ungdomars fysiska välbefinnande är hur många som uppger att de har långvarig sjukdom, besvär eller olycksfall, något handikapp eller annan svaghet.

Börjesson visar i sin studie att det skett en ökning av denna typ av problem under 1990-talet. Ökningen är tydligast bland ungdomar i åldrarna 20-24 respektive 25-29 år – framför allt bland unga kvinnor.

Vad gäller det psykiska välbefinnandet har andelen som redovisat att de upplever ångslan, oro eller ångest ökat påtagligt under decenniet. Detta gäller för alla åldersgrupper i befolkningen, men ökningen har varit som mest markant bland ungdomar. Särskilt tydlig har den varit bland unga kvinnor i åldern 20-24, där en ökning skett från nio procent 1988-1989 till 27 procent 1998-1999 (Börjeson 2001).

2.4.2 Socialbidragsmönster bland ungdomar

För de allra flesta ungdomar har socialbidraget varit en akut hjälp under en kort övergångstid, oftast i skarven mellan utbildning och arbete, vid deltagande i kortare arbetsmarknadsåtgärder eller i avvaktan på att börja ett jobb eller en utbildning. Socialbidraget har i många fall varit friktionsbetonat med låg sannolikhet att utvecklas till en mer bestående etableringsproblematik. Dessa ungdomars ekonomiska utsatthet kan ses som bekymmer som till stor del hänger samman med ungdomstidens specifika etableringssträvanden.

Salonen (2000b) skriver att ökningen av ungdomars socialbidragstagande också har väckt frågeställningar om huruvida det leder till att vissa ungdomar blir kvar i bidragstagande under längre perioder så att det inte kan ses enbart som ett tillfälligt tillstånd. Även i den svenska forskningen har marginaliseringsbegreppet kommit att användas för olika gruppers oönskade positioner i relation till arbete, boende, utbildning och ekonomiskt handlingsutrymme. I vissa studier har man uttryckligen använt socialbidragstagande som en indikator på ekonomisk marginalisering.

Salonen menar dock att med socialbidragsnivåer på 30-40 procent bland 1990-talets ungdomskullar, kan knappast bidragserfarenheten i sig ses som en problematisk marginalposition. Variationen i deras fortsatta väg in i vuxenlivet är alltför omfattande för att det ska vara möjligt att karaktärisera ungdomar som erhållit socialbidrag som en homogen grupp.

Även ungdomars långvariga socialbidragstagande har förändrats under 1990-talet. Andelen 18-24-åringar som haft minst tio bidragsmånader under ett kalenderår har ökat från åtta till 15 procent av samtliga ungdomshushåll med socialbidrag från 1990 till 1996. Det mer långvariga bidragstagandet har rimligen haft en inverkan på ekonomisk och social ställning. Det är i denna grupp av unga socialbidragstagare som risken för mer långsiktiga och kvarstående etableringsproblem sannolikt är som störst (a.a.).

2.4.3 Skillnader mellan olika ungdomsgrupper

Att ha en inkomst under socialbidragsnormen är en av de definitioner av fattigdom som länge förekommit i den svenska forskningen. Men alla som är fattiga enligt denna klassificering uppbär inte socialbidrag. Skälen till detta kan vara dålig kännedom om rätten till bidrag eller ovilja att vända sig till de sociala myndigheterna för sin försörjning. Inte heller tillhör alla socialbidragstagare de fattiga. Denna beräkning grundar sig på årsinkomsten och många socialbidragstagare är bara periodvis i behov av hjälp (Ungdomsstyrelsen 1996).

Börjeson (2001) understryker att även om såväl unga kvinnor som unga män kommit att etablera sig allt senare på arbetsmarknaden, har utvecklingen under 1990-talet inneburit att de unga kvinnornas etablering förskjutits allra mest. 1997 hade var tredje kvinna mellan 25 och 29 år frekventa arbetslöshetsproblem mot ungefär var femte bland jämnåriga män. Den stora arbetslöshetsökningen bland kvinnorna mellan 25 och 29 år påverkade emellertid inte i första hand den grupp som tidigare haft en stabil förankring på arbetsmarknaden, utan framförallt dem med deltidsanställning eller en instabil anknytning till arbetsmarknaden.

Många av dem som forskat på ungdomar i behov av socialbidrag poängterar vikten av att belysa skillnader inom gruppen (se t ex. Börjeson 2001, Swärd 2000, Ungdomsstyrelsen 1996). Det finns en viktig skillnad mellan de ungdomar som förmår hävda sig i en allt hårdare konkurrens på utbildnings- respektive arbetsmarknaden. Det är därför viktigt att uppmärksamma de grupper av ungdomar som är särskilt utsatta, och för vilka problemen under ungdomsåren riskerar leda till permanent marginalisering.

För att åskådliggöra vilka grupper det handlar om har kartläggningar gjorts av grupper som hade svaga resurser och/eller problem inom många olika områden samtidigt. De områden som ingick i analysen var:

- svag ställning på arbetsmarknaden
- dålig arbetsmiljö
- svaga ekonomiska resurser
- låga inkomster
- svag ställning på bostadsmarknaden
- dålig boendemiljö

Av resultaten framgick att nästan var fjärde ensamstående med barn hade tre eller flera problem. Vidare tillhörde var femte invandrare den grupp som hade tre eller flera problem, mer än dubbelt så många än bland infödda svenskar. Skillnaderna mellan arbetare och tjänstemän var också mycket tydliga; det var mer än dubbelt så vanligt att arbetare hade tre eller fler problem än att tjänstemän hade det. De personer som har fler problem samtidigt utgör de så kallade marginalgrupperna. I första hand är det invandrarungdomar respektive unga ensamförsörjande föräldrar (Ungdomsstyrelsen 1996).

2.5 Genusforskning i socialt arbete

Genusforskningen inom disciplinen socialt arbete är begränsad. Med det menas att det finns få studier som belyser kvinnors och mäns olika förutsättningar och behov då de kommer i kontakt med det sociala arbetets olika myndigheter och institutioner. Då ett genusperspektiv används i föreliggande arbete, hänvisas läsaren till Kapitel 3 för en mer ingående beskrivning av teorin och dess utveckling. Detta avsnitts syfte är att ge en överskådlig bild av den, inom socialt arbete, gjorda genusforskningen, med fokus på socialbidrag och välfärdsstaten och de sociala skyddsnetten.

2.5.1 Lagstiftning och maktutövning

Grundprincipen för våra lagar är en likhetsideologi som förutsätter att alla är och skall vara lika inför lagen. Rätten tenderar dock ibland att reproducera en manlig norm och riskerar därmed att missgynna kvinnor trots att den formellt sett är könsneutral. För att uppnå ”lika rättigheter” krävs ibland olika rättigheter för att skapa en reell lika behandling. Exempel på sådan lagstiftning är lagen om grovt kvinnofridsbrott eller den särskilda särregleringen om pappamånad i föräldraförsäkringen (Mattsson 2002).

De lagar som i första hand styr det sociala arbetet; Socialtjänstlagen (SoL), Lagen om särskild vård för unga (LVU) och Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) är könsneutrala och tar alltså ingen särskild hänsyn till kön. Forskning har dock visat att exempelvis ungdomar tvångsomhändertas på olika grunder och enligt olika normer (Schlytter 1999). Vidare finns även forskning som visat att fördelningen och beviljandet av ekonomiskt bistånd också ser olika ut i förhållande till kvinnor och män (Gunnarsson 1998, 2000).

2.5.2 Genusrelaterade förväntningar

Vad gäller forskning om genusrelaterade förväntningar på klienten så har man i olika studier kunnat påvisa att olika förväntningar riktas mot män och kvinnor. Dessa olika förväntningar grundar sig på föreställningar om existerande olikheter mellan män och kvinnor som ofta är traditionella och stereotypa. Detta skapar i vissa fall en oförmåga att se till individens verkliga behov (Mattsson 2002).

Ett exempel på denna typ av studier är Kolfjords (1997) genomgång av utredningar av frivilliga insatser i barn- och ungdomsärenden inom socialtjänsten. Hon påvisar att och hur könsstrukturer påverkar handläggningen av dessa ärenden. Kolfjord beskriver hur olika förväntningar riktas mot män och kvinnor som föräldrar. Myten om den goda modern motsvaras inte av en myt om den goda fadern, vilket gör att krav riktas mot kvinnor som mödrar på ett annat sätt än mot män som fäder. Utifrån detta synsätt blir kvinnors risk att misslyckas som föräldrar också större än mäns. Tyngdpunkten i de utredningar som Kolfjord gått igenom ligger i

första hand på moderns omsorgsansvar och hennes förmåga att ta hand om barn. Fadern står oftast utanför omsorgsansvaret och förväntas inte agera som vårdnadshavare eller förälder.

2.5.3 Genusperspektiv på vård och behandling

När det kommer till ett genusperspektiv på vård och behandling inom socialt arbete är det ett område som uppmärksammas alltmer de senaste åren. Kritiska röster har menat att exempelvis missbrukarvården ofta glömt att särskilja mäns och kvinnors specifika vårdbehov. Forskare har påpekat att vården traditionellt har bedrivits utifrån en könlös klient och i generaliserade termer har en vård utvecklats som utgått från mannens behov. Samtidigt har kvinnor och kvinnors behov osynliggjorts, vilket exempelvis märks genom att vården inte klarar av att bemöta kvinnor med barn. Forskningen har även tydliggjort att missbrukande kvinnor i högre utsträckning än missbrukande män stigmatiseras och det är därmed viktigt att man tar hänsyn inte bara till kvinnornas inre värld utan också till den värld som kvinnorna har omkring sig (Trulsson 2000). Kvinnors behov och problem bör alltså ses i relation till den sociala, ekonomiska, lagliga och politiska situation som de lever i. Samma utgångspunkt gäller även då männens problem och behov ska studeras.

2.5.4 Välfärdsstaten

Jämställdhet (mellan könen), som ett av välfärdsstatens mål, är av senare datum än jämlikhet (mellan klasser). Det var på 1960- och 1970-talen som svensk politik omformades med det uttalade målet att forma ett nytt sorts samhälle där både kvinnor och män kunde kombinera lönearbete med föräldraskap. Tvåförsörjarmodellen och kvinnors ekonomiska oberoende av män minskar riskerna för fattigdom i familjerna och för individer (Nyberg 2002).

Många forskare, särskilt icke-skandinaver, menar att denna politik har varit framgångsrik. I jämförande studier finner man ofta att Sverige i förhållande till andra länder är ”kvinnovänligt”. Välfärdsstaten underlättar kvinnors förvärvsarbete genom offentligt finansierad barnomsorg, särbeskattnings, ett individuellt baserat socialförsäkringssystem mm. Jämför man kvinnor och män i Sverige framstår dock inte Sverige som ett jämställt land och politiken inte som lika framgångsrik i det avseendet. Skandinaviska forskare framhåller ofta den motstridiga karaktären i välfärdsstaten. Den har potential att befria, men reproducerar också maktrelationer mellan män och kvinnor i ny skepnad (Nyberg 2002).

Den svenska socialpolitiken har ofta betraktats som relativt omfattande och generös. Medborgarna har grundläggande sociala rättigheter och lagstiftningen har syftat till att vara både solidarisk och universell. Målet med socialförsäkringssystemet har varit att nå en bred solidaritet och har syftat till att utplåna skillnader som beror på yrke, utbildning och inkomster (Mattsson 2002).

Samtidigt är det svenska socialförsäkringssystemet könsneutralt och rätten till exempelvis sjukpenning och pension tar inte hänsyn till kön. I praktiken lever män och kvinnor ofta olika liv och på olika villkor, något som i sin tur påverkar ersättningsnivåerna i försäkringssystemet. Den som arbetar heltid under en längre period och som har högre lön får till exempel bättre pension och högre sjukpenning. Kvinnor har generellt sett lägre löner än män, de arbetar oftare deltid och tar större ansvar för det obetalda arbetet i hemmet och med familjen, detta samtidigt som försäkringssystemet alltså till stor del bygger på arbetsinsats och lönenivå (Mattsson 2002; Sainsbury 2000).

Sainsbury (2000) beskriver välfärdsutvecklingen för kvinnor och män under 1990-talet. För att kunna belysa kvinnors och mäns sociala rättigheter analyseras två typer av könsskillnader. Den första är i vilken utsträckning rätten till förmåner baseras på den traditionella arbetsdelningen mellan könen, det vill säga, synen på kvinnan som vårdare och mannen som inkomsttagare. Den andra typen av könsskillnader bottnar i ojämlika värderingar av hur kvinnliga och manliga sysslor skall påverka rätten till olika förmåner.

Som nämnts tidigare så kännetecknas det svenska välfärdssystemet av grundläggande trygghet på basis av medborgarskap eller permanent bosättning, och med förmåner som garanterar ekonomisk trygghet på basis av deltagande på arbetsmarknaden. Arbetslinjen har uppfattats som central för att minska behovet av sociala förmåner. Många feminister har kritiserat denna utveckling eftersom männen därmed har antagits som norm och att män är privilegierade eftersom de har lättare att kvalificera sig för förmånerna. Samtidigt argumenterar andra feminister för att betalt arbete och sociala förmåner baserade på arbetsmarknadsstatus är nyckeln till självständighet (Sainsbury a.a.).

Under de senaste tre decennierna har det skett förändringar i såväl kvinnors rätt till arbetsmarknadsrelaterade förmåner som i andelen kvinnor som har mottagit dessa. Ser man till sjukpenningen och ATP har könsskillnaderna fortsatt att minska, så även vad gäller arbetslöshetsersättningen. Skillnaden är större mellan män och kvinnor vad gäller förtidspension och ålderspension. Skillnaderna är mest framträdande i ålderspensionen, vilket är ett resultat av kvinnors avbrutna arbetsperioder och deltidarbetande, samt deras lägre löner (Sainsbury a.a.).

Aktiva arbetsmarknadsåtgärder har utgjort en hörnsten i den svenska välfärdsstaten. Ett mått på detta är att utgifterna för aktiva arbetsmarknadsåtgärder har varit mycket högre än utgifterna för arbetslöshetsersättning. På grund av en stigande arbetslöshet var mönstret dock det omvända under mitten av 1990-talet. Trots det har aktiva arbetsmarknadsåtgärder haft en ökad betydelse under decenniet. Under första hälften av årtiondet var arbetslöshetsnivån

bland män högre än bland kvinnor, och män deltog i större utsträckning i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogram. I slutet av 1990-talet var skillnaderna mellan mäns och kvinnors arbetslöshetsnivåer inte särskilt stora. Samtidigt ökade andelen kvinnor som stod utanför arbetsmarknaden. Emellertid fortsatte män att dominera bland deltagarna i arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogram (Sainsbury a.a.).

2.5.4 Genusperspektiv på socialbidrag

Varken kvinnor eller kvinnors fattigdom brukar stå i centrum för intresset när frågor kring ekonomisk utsatthet i välfärdsstaten diskuteras. Diskussionerna förs ofta i könsneutrala termer trots att det finns en hel del forskning om kvinnors och mäns olika livsvillkor, utifrån ett genusperspektiv. Det finns en generell kritik inom kvinnoforskningen av att forskningen kring välfärdsstaten varit könsblind. Dit kan även socialbidrags- och fattigdomsforskningen räknas (Gunnarsson 2000).

Gunnarsson (1998) fastslår att försörjningsproblematiken ser olika ut beroende på kön, ålder, livsfas och medborgarskap. Den forskning som har bedrivits kring socialbidrag och socialbidragstagare under senare tid har gett en mer komplex bild av orsakerna till individens försörjningsproblem och olika gruppers utsatthet. Socialbidragstagare utgörs av en heterogen grupp människor som mycket sällan motsvarar de stereotypa föreställningar som finns i samhället.

Gunnarsson (1998) skriver vidare ”att förklaringar till att kvinnor och män bedöms ha olika behov av socialbidrag kan sökas på flera olika nivåer” (s.53). Dessa nivåer kan delas upp i den strukturella nivån, den organisatoriska nivån och den individuella nivån. Den strukturella nivån visar på hur villkoren för kvinnor och män i välfärdsstaten och i samhället i stort på olika sätt påverkar livsbetingelserna. Den organisatoriska nivån pekar på hur till exempel socialtjänstens organisatoriska förutsättningar påverkar bedömningen av de män och kvinnor som söker socialbidrag. Den individuella nivån belyser hur de båda förstnämnda nivåerna påverkar de enskilda individerna på olika sätt och hur de förhåller sig till dessa.

Att studera försörjningsproblematiken med dessa olika nivåer i åtanke och med ett genusperspektiv som utgångspunkt genererar till exempel följande frågor; på vilket sätt påverkar kvinnors respektive mäns livsbetingelser deras ekonomiska situation och vad är det som gör att de behöver söka socialbidrag? Bemöter och bedömer socialtjänsten och socialsekreterarna kvinnor respektive män olika och i så fall på vilket sätt? Vilka enskilda strategier har enskilda personer för att klara av sin ekonomiska utsatthet? (Gunnarsson 1998).

I rapporten *Åt var och en efter behov* (1998) undersöker Gunnarsson på en övergripande nivå vilka skillnaderna kan vara vad gäller kvinnors och mäns orsaker till att de behöver söka soci-

albidrag och till vad socialbidraget utbetalas. Hon skriver att kvinnor i större utsträckning tillhör de nästan fattiga, medan fördelningen mellan könen är jämn bland de fattiga. Kvinnor och män lever under olika villkor redan när de kommer till socialtjänsten och det påverkar i sin tur socialbidragets storlek. Andra faktorer som visar sig påverka bidragets storlek är vilken livsfas personen befinner sig i och medborgarskap.

Studien visar att svenska män får mer i bidrag än svenska kvinnor, bland annat på grund av en mer utslagen position, och utomnordiska kvinnor får mer än utomnordiska män, bland annat på grund av att de inte har del i det svenska socialförsäkringssystemet. Totalt sett dominerar män hushållstypen ensamstående utan barn och de är fler som kan definieras som socialt utslagna i jämförelse med ensamstående kvinnor. Vidare framkommer att männen har längre bidragstider. I genomsnitt fick de ensamstående kvinnorna socialbidrag i 5,13 månader och männen i 5,48 månader. I åldrarna upp till 50 år har männen längre bidragstider än kvinnorna, medan det omvända gäller för åldrarna över 60 år där kvinnorna har längre bidragstider (Gunnarsson a.a.).

För att problematisera bilden ytterligare fokuserar Gunnarsson (1993, 1998, 2000) på socialbidragstagarnas olika livsfaser. Detta är en viktig utgångspunkt för att kvinnors ekonomiska utsatthet ska kunna förstås i sin helhet. Att se till socialbidragstagares olika livsfaser innebär att se hur olika grupper, i detta fall kvinnors, liv formas i olika livsfaser och hur situationen i de olika livsfaserna påverkar varandra.

Forskningen kring äldre kvinnors fattigdom har allt mer riktat in sig på ett livsloppsperspektiv, vilket lett till en vidare förståelse till varför äldre kvinnor i större utsträckning än äldre män lever i fattigdom. För att nå detta är det viktigt att känna till att kvinnors ekonomiska förhållanden beror på deras tidigare förhållanden både inom familjen och på arbetsmarknaden och på det könsspecifika livsmönster som kvinnor har (Gunnarsson 2000).

3. Teoretiska utgångspunkter

Då syftet för denna uppsats varit att beskriva gruppen ungdomar som uppstår socialbidrag med ett fokus på skillnader mellan män och kvinnor används en genusteoretisk utgångspunkt då empirin analyseras.

Kapitlet inleds med en genomgång av genusteoriens utveckling från 1970-talet och fram till idag. Vidare följer en redovisning av genusteorier som jag anser vara användbara för detta arbetes syfte. Här ingår bland annat Hirdmans genusteori och Dominellis utgångspunkter vad gäller socialt arbete med kvinnor och män.

3.1 Utvecklingen av genusteorin

Begreppet gender började användas inom den anglosaxiska kvinnoforskningen på 1970-talet. Den amerikanska psykoanalytikern Stoller använde under 1950- och 1960-talet begreppen *sex/gender* för att beskriva de transexuellas situation. Det Stoller beskrev med detta begreppspar, det vill säga att *det biologiska könet* inte determinerar *det sociala könet*, fördes vidare inom den feministiska teoribildningen (Gothlin 1999).

Den amerikanska antropologen Rubin anses vanligen vara den, som i kvinnoforskningssammanhang, introducerade begreppspar sex/gender. Hon gjorde det i artikeln *The Traffic in Women: Notes on the Political Economy of Sex* år 1975. Rubin skriver i denna artikel att gender är en socialt skapad uppdelning av människor i två skilda kategorier, en uppdelning som grundas på de sexuella och reproduktiva relationerna. Gender är något som präglar och genomsyrar hela samhället. Hon pekade på vikten av att begreppsliggöra det system som relationen mellan könen utgjorde, att undersöka hur det uppkommit och hur det skiljer sig från exempelvis ett system baserat på klassindelning (Gothlin a.a.).

Till skillnad från de flesta efterföljare betonade Rubin att sex/gender-systemet inte bara handlar om hur biologiskt kön blir socialt kön eller genus, utan också om formandet av den mänskliga sexualiteten i bestämda banor, det vill säga hur heterosexualiteten blir den institutionaliserade formen. Det temat tas upp igen av Judith Butler 1990, som i boken *Gender Trouble* också gör en nyläsning av Rubin.

På svenska kom sex/gender att bli översatt till *biologiskt/socialt kön* eller helt enkelt *kön/genus* och man talade om *kön/genusystemet*. Det var inte förrän i slutet av 1980-talet som termen genus blev mer spridd i forskningssammanhang.

På en generell nivå går det att säga att begreppet genus används för att begreppsliggöra att relationen mellan könen, liksom mäns och kvinnors beteenden, sysslor och vad som anses vara ”manligt” respektive ”kvinnligt”, inte är biologiskt givet, utan socialt och kulturellt konstruerat. Genus används därmed för att beskriva att det inte finns något ”naturligt”, det vill säga något oavhängigt social och kulturell påverkan, i hur män och kvinnor definieras i olika samhällen och kulturer. Även om det generellt går att utläsa vad som menas när begreppet genus används, så finns ingen konsensus om hur begreppet ska definieras. Som andra viktiga begrepp inom ett forskningsfält är genus något som ständigt diskuteras och omformuleras (Gothlin 1999).

Genusforskning utförs oftast inom de traditionella disciplinerna, men det har också blivit ett tvärvetenskapligt kunskapsområde, som mognat under cirka trettio års tid och vuxit sig stort, framförallt under 1990-talet. När begreppet *genusforskning* används syftar man inte enbart på den forskning som själv använder denna beteckning. Inom fältet finner man också dem som säger sig bedriva feministisk forskning, könsforskning eller könsteoretisk forskning (Thurén 2002).

Genusforskningen bedrivs ofta med ett fokus på begreppet *makt*, även om detta inte är ett kriterie för att det ska kunna betraktas som genusforskning. Maktbegreppet härstammar från den feministiska forskningen och många inom genusforskningens fält anser att det inte går att utesluta en analys av rådande ordning utifrån ett maktperspektiv. Med hjälp av detta perspektiv går det att problematisera frågor som exempelvis; öppen eller dold dominans, hierarkier för att rangordna människor, beslutsformer, prestige, arbetsfördelningen och fördelningen av resurser av olika slag (ekonomiska, politiska, kulturella, sociala, symboliska) (a.a.).

3.2 Hirdmans genusteori

I Sverige har genusbegreppet utvecklats och präglats av historikern Yvonne Hirdman. Hirdman (2001) menar att genus inte bara handlar om att tolka och kategorisera människor och dess biologiska skillnader. Hon beskriver det hon kallar *genussystemet*, ett system som ordnar män och kvinnor och som omfattar institutioner, praktiker och föreställningar. Hennes utgångspunkt är att genusföreställningarna är en del av samhället och genomsyrar därmed hela samhällets alla institutioner. Denna teori ger en strukturell förklaringsmodell till samhällets könssegregation (Hirdman a.a.; Mattsson 2002).

Hirdman kopplar genus till makt och hävdar att genussystemet skapar och återskapar hierarkier mellan könen. Hon menar att genussystemet består av två logiker: *isärhållandets logik* och *den manliga överlägsenhetsnormen*. Denna uppdelning avser traditionellt både de fysiska

domänerna könen har och de psykiska egenskaper män och kvinnor oftast anses präglas av. Logiken innebär att könen gör olika saker inom särskilda områden och att denna könsordning upprätthålls av båda könen.

På individnivå finns enligt Hirdman något hon kallar ett *genuskontrakt*, mellan könen. Kontraktet är en form av ”spelets regler” som omfattar olika föreställningar om hur män och kvinnor skall vara mot varandra i olika situationer, och som även ger mallar för vad som anses vara kvinnligt respektive manligt. Det existentiella beroendet mellan könen gör att både män och kvinnor följer de regler som sätts upp.

Den manliga överläghetsnormen ordnar könen och samhället hierarkiskt. Den värderar allt mannen gör, tycker och tänker som bäst, rätt och viktigast. Denna logik styr bland annat löneutveckling och tjänstetillsättning, den styr även det privata förhållandet mellan man och kvinna. Hirdman anser att det är denna logik som i stor utsträckning gör att kvinnors positioner inte förändras eller förbättras (Hirdman 2001, Mattsson 2002).

Genussystemet bör betraktas som en dynamisk struktur, ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar som i förhållande till varandra skapar mönster och regelbundenheter. Resultatet är en ordning av kön eller en könsstruktur som andra sociala, ekonomiska och politiska ordningar baseras på. Logikerna och de strukturer som de skapar påverkar därmed exempelvis arbetsmarknaden, utbildningar och fördelningen av hem och hushållsarbete.

3.3 Feministiskt socialt arbete

Dominelli (1989) skriver om feministiskt socialt arbete och hur det har utvecklats under de senaste decennierna. Hon menar att denna utveckling varit viktig då man inom denna forskning har en annan utgångspunkt än i den mer traditionella forskningen, där mannen oftast utgör normen. Hon beskriver de grundläggande värderingar som den feministiska forskningen står för på följande sätt:

At the heart of feminism is a very simple idea: that there are not two sorts of people in the world, the superior and the inferior, or in terms of power relations, the dominant and the subordinate. We are all equal irrespective of our gender. Social relations that obliterate this fact must therefore be transformed and recreated in ways that reflect equality in terms of gender. In keeping with this, a feminist stance endorses egalitarianism across all social dimensions. Therefore, feminists are also against other social divisions, which reflect dominance and subordinate such as race, class, heterosexism, ageism and “ablebodiedism” (a.a. s. 2).

Vidare menar Dominelli att det är omöjligt att ringa in en förståelse av hur förtryck skapas, då det finns flera olika former av förtryck som interagerar med varandra på olika nivåer i samhället. Med en feministisk utgångspunkt hamnar fokus på kvinnor och syftet är att belysa på vilket sätt sociala problem ser olika ut för män och kvinnor. Feministers arbete med att belysa kvinnors sociala problem har också belyst mäns levnadsvillkor i flera sammanhang, då dessa hela tiden skapas i relation till varandra.

3.4 Reflektioner och teoretisk ståndpunkt

Maktanalysen är central i den feministiska forskningen, med fokus på den rådande patriarkala könsordningen. Även för dem som kallar sig genusforskare idag, är maktanalysen central och oftast utgår man från att det råder en maktassymetri mellan könen, som i mångt och mycket gynnar män. Thurén (2002) hävdar dock att genusforskning kan bedrivas utan fokus på hierarkier mellan könen, vilket inte är möjligt inom den feministiska forskningen.

Jag har i detta arbete valt att använda begreppet *genus*, då det betonar att det handlar om både mäns och kvinnors livssituationer och hur de påverkas utifrån samhällliga föreställningar och normer om hur män och kvinnor ska vara. Den sociala konstruktionen av kön bestämmer både mäns och kvinnors olika möjligheter och resurser på olika plan. Vidare är min utgångspunkt att en maktanalys måste ingå i genusforskningen för att det ska gå att förstå hur föreställningar om män och kvinnor konstrueras och rekonstrueras i relation till varandra.

Under senare år har genusteorin kritiserats, framförallt från feministiskt håll, då många menar att den inte lyckats fördjupa förståelsen av hur genus samverkar med andra förtryckssystem. Kritiken handlar bland annat om att genusvetenskap inte enbart handlar om kvinnor och män, primärt. Genusvetenskapen handlar om hur kvinnor och män, kvinnligt och manligt skapas och återskapas som ojämlika dikotomier på många olika plan och i processer där fördelning av makt och resurser är centrala. Dessutom bör, enligt kritikerna, betonas att konstruktionen av genus är tätt sammanlänkad med samhällsprocesser som rör klass, sexualitet och rasifiering (Mulinari, Sandell & Schömer 2003). Jag instämmer i denna kritik, men inser samtidigt att det i forskningssammanhang kan vara svårt att belysa flera perspektiv samtidigt.

4. Metod

Denna undersökning är av kvantitativ karaktär och i första hand deskriptivt inriktad. En deskriptivt inriktad undersökning har till syfte att beskriva olika fenomen i världen och dessa kan gälla individer, situationer eller skeenden. Patel och Tebelius (1987) påpekar att deskriptiva undersökningar i många fall har karaktären av totalundersökningar, vilket är fallet med denna studie. Det innebär att man samlar information om samtliga individer i en viss bestämd grupp. I detta fall undersöks gruppen ensamstående ungdomar utan barn, i åldrarna 18-24 år, som uppburit socialbidrag i Järfälla kommun under 2002.

Föreliggande studies empiri har samlats in via enkäter. För denna studies syfte har en sådan datainsamlingsteknik uppenbara fördelar. För det första kan informationsmängden, antalet variabler, reduceras till det som är relevant för studien. För det andra kan man med denna teknik samla in en större mängd data inom överskådlig tid. Ytterligare en avgörande fördel är att det går att utnyttja statistiska metoder för att bearbeta och analysera materialet (Halvorsen 1992; Backman 1998).

Utöver det redovisade syftet baseras studien i viss mån även på hypotesen att det inom gruppen ungdomar med socialbidrag, finns skillnader med avseende på kön. Både vad gäller dess sammansättning, utifrån variabler såsom ålder, födelseland debutår och så vidare; och hur socialtjänstens arbete med unga kvinnor och män som uppbär socialbidrag ser ut, till exempel vad gäller bidragslängd, orsaker och insatser. Denna hypotes vilar på det genusperspektiv som introducerades i samband med studiens syfte och frågeställningar. Därmed kan undersökningen också anses vara karakteriserad av ett deduktivt förhållningssätt. De antaganden man gör i en hypotes skall kunna prövas mot verkligheten. Iakttagelserna i verkligheten kan då bekräfta hypotesen eller ge underlag som vederlägger den (Frankfort-Nachmias & Nachmias 1996).

Undersökningen kan även karaktäriseras som en tvärsnittsstudie, vilket enligt Halvorsen (1992) beskrivs som en studie där relationen mellan två eller flera variabler undersöks vid en given tidpunkt. Det centrala i tvärsnittstudier är att data anknyter till samma tidpunkt och på så sätt får man möjlighet att förstå en struktur, däremot inte processer. I denna typ av studier går det att använda både primär- och sekundärdata.

I denna uppsats utgörs primärdata av de frågeformulär som ställs till de aktuella handläggarna i kommunen. Dessa data har kompletterats med sekundärdata som hämtats ur datoriserade klientregister och offentlig statistik. Tvärsnittstudier är enligt Halvorsen speciellt lämpliga då

fenomen ska beskrivas eller generaliseringar göras, till exempel genom att jämföra fenomen inom två grupper.

4.1 Tillvägagångssätt

Undersökningen genomfördes i Järfälla kommun under våren 2003. För insamling av data utarbetades två enkäter: ett kartläggningsformulär (se Bilaga 1) och ett handläggformulär (se Bilaga 2). Kontakten med socialtjänsten startade med att jag skrev och skickade ett förankringsbrev till socialchefen i kommunen. Efter att jag fått klartecken från kommunens socialchef och chefen för Individ- och familjeomsorgen att genomföra studien, kontaktades 1:e socialsekreteraren på enheten för ekonomiskt bistånd. Vi bestämde att det i ett första led var bra om jag informerade arbetsgruppen om studien, så vi bokade in en tid för detta ändamål.

Vid mötet informerades gruppen om syftet med studien, om hur jag tänkte gå tillväga och vilka insatser som krävdes av socialsekreterarna för att studien skulle kunna genomföras. Vidare etablerades kontakt med en socialsekreterare som ordnade med listor över alla aktuella ungdomar med socialbidrag under 2002 samt introducerade mig i deras klientregister. Denna kontakt fortgick under hela datainsamlingsperioden, till exempel lämnade handläggarna sina ifyllda enkäter till denna person för att på så vis underlätta insamlingen.

4.1.2 Kommunurval

Som tidigare nämnts utarbetades idén till denna studie under min tid som praktikant på FoU-Nordväst och det var också vid FoU-enheten som den aktuella kommunen, Järfälla, föreslogs som ett tänkbart studieobjekt. Medarbetarna vid FoU-Nordväst menade att 1990-talets socialbidragsutveckling varit särskilt anmärkningsvärd i Järfälla och att en mer avgränsad studie av en specifik grupp av socialbidragstagare därför skulle kunna vara av ett för regionen övergripande intresse.

Järfälla är en av de befolkningsmässigt större kommunerna i den norra delen av Stockholms län. Av Tabell 4.1.1 framgår att befolkningen uppgår till drygt 60 000 personer, varav omkring 5 000 personer är mellan 18 och 24 år gamla. Antalet utländska medborgare är ungefär detsamma, knappt 5 000 personer. Den öppna arbetslösheten samt andelen personer i arbetsmarknadsåtgärder uppgår till två procent.

Tabell 4.1.1. *Folkmängd (mars 2003), antal personer 18-24 år (2002), antal utländska medborgare (2002), samt andel personer i öppen arbetslöshet och arbetsmarknadsåtgärder (oktober 2001).*

Folkmängd	Antal personer 18-24 år	Antal utländska medborgare	Öppen arbetslöshet och arbetsmarknadsåtgärder, procent
61 345	5 105	4 656	2

Källor: SCB 2003; RTK 2003.

4.1.3 Klienturval

De klienter som omfattats av undersökningen är alla i åldern 18-24 år som uppbar socialbidrag i Järfälla kommun någon gång under 2002. Klientgruppen begränsades ytterligare genom att de som studerades skulle vara ensamstående och inte ha barn. Då den första kartläggningen av klientgruppen gjorts, framkom att den uppgick till 298 individer.

Arbetet med att kartlägga gruppen ledde också fram till vilka handläggare som skulle bli aktuella för att besvara handläggarenkäten. Den ansvariga handläggarens namn noterades vid genomgången av klientlistorna och fick utifrån det besvara en enkät per aktuell klient.

4.1.4 Kartlägningsformulär

Kartlägningsformuläret (se Bilaga 1) är i samråd med handledare och med stöd av tidigare forskning, utarbetat för att samla in data av mer grundläggande karaktär om klienterna. Med hjälp av detta formulär registrerades uppgifter om omfattningen av registerledarnas bidragstagande under 2001 och 2002, ålder, kön samt om ungdomarna är födda i Sverige eller ej. Formuläret användes även till att samla in uppgifter om utbetalade bidragsbelopp under 2002.

4.1.5 Handläggformulär

Handläggformuläret (se Bilaga 2), som utarbetades på samma sätt som kartlägningsformuläret, syftade till att med hjälp från socialsekreterarna, samla in data av mer beskrivande karaktär. De olika variabler som placerades i detta formulär ansågs vara av den art, att det skulle vara svårare för en utomstående att finna dem i dataregistret. Detta skulle alltså ha blivit alldeles för tidskrävande för en person att utföra, samtidigt som det förmodligen skulle ha påverkat validiteten, i en negativ riktning.

De uppgifter som samlades in via detta formulär var uppgifter om utbildning, SFI och arbete. Vad gäller frågan om arbete delades den upp på två frågor, där syftet med första frågan var att ta reda på om klienten hade något arbete och i så fall vilken typ av anställning.

Vidare efterfrågades klientens boendeförhållanden. För att få reda på orsaken/orsakerna till att den aktuella klienten var i behov av socialbidrag utformades en fråga där handläggarna kunde fylla i flera alternativ. Detsamma gällde vilka insatser som socialtjänsten gett ungdomarna.

Den sista punkten i formuläret utformades för att ta reda på vilka andra aktörer, både interna och externa, som handläggarna eventuellt samarbetat med i det aktuella ärendet. Detta var ett öppet svarsalternativ.

4.2 Bearbetning, redovisning och analys

Undersökningens resultatdel bygger genomgående på kvantitativ databearbetning. Den kvantitativa forskningsansatsen har styrt samtliga delar av arbetet med undersökningen, från den inledande problemformuleringen, via konstruktion av enkäter och fram till redovisningen av empirin och slutligen analysen av resultaten.

Innan data kodades in i statistikprogrammet SPSS, utarbetades ett kodschema och även vissa kategoriseringar av materialet gjordes för att göra resultaten mer överskådliga. Efter inkodningen av materialet, bearbetades materialet genom ett antal olika körningar i SPSS. De olika leden i bearbetningen av materialet, har genomförts av mig personligen med pedagogisk handledning av Hugo Stranz, doktorand i socialt arbete, och anställd vid FoU-Nordväst.

Resultatredovisningen återfinns i Kapitel 5 och följer en liknande disposition som den som användes i kartläggnings- respektive handläggningsformuläret (se Bilaga 1 respektive Bilaga 2). Inledningsvis beskrivs populationen utifrån bakgrundsvariabler såsom *kön, ålder och födelseland*. Därefter beskrivs ungdomarnas levnadsförhållanden utifrån variablerna *utbildning, arbete och boende*. Vidare följer en beskrivning av socialbidragandets karaktär, uppskattade orsaker till behov av socialbidrag och vilka insatser klienterna får.

Resultatredovisningen följs av ett kapitel där materialet analyseras dels med utgångspunkt i tidigare, relevant forskning och dels med stöd av de teoretiska utgångspunkter som presenterats i Kapitel 3.

4.3 Bortfall

Såväl det externa som det interna bortfallet i undersökningen bör betraktas som relativt lågt. Det externa bortfallet rör uteslutande handläggformulär och uppgår till knappt fyra procent. Det kan finnas flera tänkbara förklaringar till det förhållandevis låga externa bortfallet. I första hand kan den höga svarsfrekvensen troligtvis härledas till det stora intresse både personal i arbetsledande funktion samt handläggarna visade för studien. Dessutom bedrevs ett omfattan-

de implementeringsarbete vid ett antal personalmöten i kommunen, vilket möjligen ytterligare kan ha stimulerat respondenterna att besvara formulären.

Det största internbortfallet återfinns i handläggarformulärets avslutande fråga. Den främsta orsaken till detta torde vara att frågan är öppen. Det material som trots allt hämtats in via denna fråga används emellertid inte i studien. I övrigt är internbortfallet anmärkningsvärt lågt. Bland de data som används återfinns det högsta internbortfallet vad gäller klienternas boendeförhållanden. Bortfallet uppgår här till drygt fem procent.

Värt att notera är dock att internbortfallet kan vara högre än vad som framgår av resultatredovisningen. Detta gäller de uppgifter som rör orsakerna till ungdomarnas socialbidragsbehov, samt de insatser socialtjänsten riktar till dem. Avsaknad av svar på dessa frågor har kodats som att den aktuella orsaken respektive den aktuella insatsen *inte* förekommer.

4.4 Metoddiskussion

4.4.1 Validitet

Halvorsen (1992) menar att validitetsproblemet uppstår till följd av att forskaren befinner sig på två plan, dels på ett *teoriplan* när arbetet med att formulera en problemställning och tolka resultaten av en empirisk undersökning sker, dels på ett *empiriplan* då insamling och bearbetning av data görs. Idealt sett ska det råda överensstämmelse mellan hur begreppen används på de två planen. För att uppnå validitet är det således viktigt att samla in relevanta data för den problemställning som formulerats. Det mätinstrument som används i en undersökning måste med andra ord mäta det som det avser att mäta.

Frankfort-Nachmaias och Nachmias (1996) beskriver ett antal olika former av validitet, varav de två formerna *innehållsrelaterad validitet* och *empirisk validitet*, verkar lämpliga att förhålla sig till i denna studie. Med innehållsrelaterad validitet avses framför allt graden av relevans i de frågor som mätinstrumentet omfattar. Många kvantitativa studier bygger oftast på någon typ av enkäter, liksom denna, och det blir då viktigt att arbeta sig fram till de frågor som bäst fångar studiens syfte och frågeställningar. Denna process leder fram till en högre grad av innehållsrelaterad validitet.

Det finns olika sätt att som forskare gå tillväga för att öka mätinstrumentets validitet. Ett sätt är att utarbeta mätinstrumentet med stöd av tidigare forskning inom det aktuella problemområdet. Vidare ökar validiteten om det egna mätinstrumentet liknar tidigare använda och etablerade mätinstrument och om specialister inom det aktuella problemområdet konsulteras (Frankfort-Nachmaias & Nachmias 1996; Ruth 1991).

Med tanke på den innehållsrelaterade validiteten så bör denna studies mätinstrument vara tämligen valida. Både kartlägnings- och handläggformuläret utarbetades med stöd av tidigare forskning och viss likhet finns också mellan formulären och mätinstrument som använts tidigare inom forskningsområdet. Vidare har formulären ytterligare validerats genom kommunikation med handledare och andra forskare då de utarbetades.

Med empirisk validitet avses förhållandet mellan mätinstrumentet och de resultat som undersökningen genererar (Frankfort-Nachmias & Nachmias 1996). Då den empiriska validiteten ska undersökas görs en åtskillnad mellan *samtidig* och *prediktiv* validitet. Samtidig validitet innebär att undersökningsresultaten jämförs med resultat från andra aktuella undersökningar. Därmed valideras både mätinstrumentet och undersökningsresultaten. Prediktiv validitet innebär också att undersökningsresultaten ska relateras till tidigare undersökningar, fast med syftet att de olika undersökningarna ska komplettera varandra. Detta ska ge forskaren möjligheter att förutsäga olika förhållanden som rör den aktuella populationen (a.a.).

För att garantera en förhållandevis god empirisk validitet i denna studie, har både resultat och analys relaterats till forskning gjord inom området och till det teoretiska ramverk som presenterats i studien. Materialet har även validerats kommunikativt med handledare och andra forskare.

Frankfort-Nachmias & Nachmias påpekar att, i dessa olika former av validitet som här tagits upp, kan forskaren utgöra en felkälla som leder till minskad validitet. Till exempel går det ej att utesluta att frågor som inte är relevanta för studiens syfte och frågeställningar förekommer i formulären. Det går inte heller att utesluta att subjektiva tolkningar förekommer vid bearbetning och analys av det empiriska materialet.

4.4.2 Reliabilitet

Med reliabilitet menas hur pålitliga mätningarna är. Hög reliabilitet betyder att oberoende mätningar ska ge ungefär identiska resultat. För att uppnå detta måste de olika leden i mätprocessen vara precisa. Till exempel får inte data ha kodats eller registrerats fel. Hög reliabilitet ska garantera att insamlade data är pålitliga och att de därmed kan belysa den vetenskapliga problemställningen. Frankfort-Nachmias och Nachmias (1996) menar att om mätinstrumentets validitet är låg, är det sannolikt att två datamängder som vid olika tillfällen samlas in i två snarlika populationer, med hjälp av samma mätinstrument, genererar skilda resultat. Det vill säga, då är även reliabiliteten låg.

Det går inte att fastslå att reliabiliteten i denna undersökning skulle vara fullt tillfredsställande, då de mätningar som görs vanligtvis omgärdas av en rad externa omständigheter, som

påverkar reliabiliteten i negativ riktning (a.a.). Fel i mätningarna kan bland annat uppstå då instruktionerna för hur en enkät ska fyllas i är otydliga, vilket kan medföra att respondenterna förstår uppgifterna på olika sätt. Ytterligare faktorer som kan påverka reliabiliteten är att respondenterna är stressade när de fyller i enkäterna, att de tolkar frågorna på olika sätt och att de inte minns den information som efterfrågas. Ytterligare faktorer som uppstått i anslutning till denna studie är, att den för klienten aktuella handläggaren är sjukskriven eller har avslutat sitt arbete på enheten. Detta har lett till att någon annan i arbetsgruppen besvarat handläggarformuläret. Det är svårt att uppskatta vad detta kan ha haft för betydelse för reliabiliteten, men det verkar dock rimligt att ha det i åtanke när arbetets pålitlighet diskuteras.

4.4.3 Generaliserbarhet

Undersökningens resultat är generaliserbara till populationen ensamstående socialbidragstagare utan barn, i åldern 18-24 år, i den aktuella kommunen och för den tidsperiod som studien omfattar. Genom de geografiska och tidsmässiga ramarna kan man förvänta sig att undersökningsgruppen, åtminstone i vissa avseenden, kan avvika från motsvarande grupp, vid en jämförelse med regional eller rikstäckande socialbidragsstatistik.

Kommunurvalets karaktär, undersöknings begränsade tidsperiod och dess tidsspecifika omständigheter är således faktorer som påverkar studiens generaliserbarhet (Bergmark 1991). Denna problematik är inget specifikt enbart för denna studie utan återfinns i ett flertal studier.

5. Resultat

I detta kapitel kommer studiens resultat att redovisas. Tidigare har framgått att undersökningsgruppen består av 298 ensamstående ungdomar utan barn, som någon gång under 2002 uppburit socialbidrag i Järfälla kommun. Först presenteras bakgrundsfakta om gruppen utifrån variablerna *födelseår*, *kön* och *födelseland*. Detta för att ge en överskådlig bild av gruppen som helhet.

Vidare beskrivs undersökningsgruppens *utbildningsnivå*, *arbetssituation* och *boendeförhållanden*. Dessa resultat och de som följer kommer att redovisas med ett övergripande fokus på kön, då ett delsyfte med studien är att belysa eventuella könsskillnader i populationen. Under de olika rubrikerna i resultatdelen redovisas även skillnader mellan ungdomar födda i Sverige och ungdomar födda i annat land.

I kapitlets tredje del redogörs för vilket år som bidragstagandet startade, under hur många månader socialbidraget uppburits under 2001 respektive 2002 och vilka belopp som utbetalats under 2002.

Den fjärde delen beskriver orsakerna till att ungdomarna har behövt socialbidrag och den därpå följande delen fokuserar på hur socialtjänsten arbetat med klientgruppen. Detta redogörs utifrån de insatser klienterna fått.

5.1 Bakgrund

Den undersökta gruppen består av 298 personer, varvid 127 är kvinnor och 171 är män. Procentuellt utgör kvinnorna 43 procent och följaktligen uppgår männen till 57 procent. Ungdomarna är födda mellan åren 1977-84. Som Tabell 5.1.1 visar är spridningen ganska stor mellan de olika åldersgrupperna, där den största andelen går att finna i åldern 21 år. Dessa uppgår till närmare 19 procent av den totala undersökningsgruppen. Den lägsta andelen, knappt fyra procent, återfinns bland dem som är födda 1984 och alltså var 18 år 2002. Ungdomar mellan 20-22 år utgör 53 procent av den totala gruppen.

I Tabell 5.1.1 redovisas även en jämförelse mellan kvinnor och män i de olika åldrarna. Inga större skillnader framstår. En tendens som synliggörs är dock att en högre andel av kvinnorna är yngre än männen.

Tabell 5.1.1. Kön och ålder. Antal och procent. n=298

Kön	Ålder								n=
	18	19	20	21	22	23	24	25	
Kvinna	7,1	9,4	16,5	19,7	21,3	7,1	11	7,9	127
Man	1,2	12,3	16,4	18,1	15,2	10,5	12,3	14	171
Total	3,7	11,1	16,4	18,8	17,8	9,1	11,7	11,4	298

p=0,085

Den största gruppen av bidragstagarna, drygt 64 procent är födda i Sverige. Om man ser till kvinnorna i den studerade gruppen så är drygt 33 procent födda utanför Sverige. Bland männen är närmare 38 procent födda i ett annat land (se Tabell 1, Bilaga 3).

5.2 Utbildning

Frågan om utbildning formulerades för att få reda på klientens högsta avslutade utbildning. Som framgår av Tabell 5.2.1 saknade drygt två procent av den totala gruppen utbildning helt och endast en procent var universitetsutbildade. Vidare hade drygt 36 procent avslutat grundskolan och strax över 46 procent hade avslutat sina gymnasiestudier.

Tabell 5.2.1. Kön och utbildning .Antal och procent. n=287

Kön	Utbildning						n=
	Ej avslutad	Grundskola	Gymnasium	Folkhögskola	Universitet	Okänt	
Kvinna	2,4	34,4	49,6	2,4	1,6	9,6	125
Man	2,5	38,3	43,8	1,2	0	14,2	162
Total	2,4	36,6	46,3	1,7	0,7	12,3	287

p=0,396

Resultaten vad gäller förhållandet mellan män och kvinnor visar att en högre andel kvinnor än män avslutat gymnasiet. Närmare 50 procent av kvinnorna har en studentexamen, medan motsvarande siffra bland männen är knappt 44 procent. Intressant att nämna är, att tolv procent av fallen angav respondenterna att de inte visste om, och i så fall vilken, utbildning klienterna hade. Handläggarna hade alltså inte denna information om klienten och den var inte heller dokumenterad i klientregistret.

5.3 Arbete

Vad gäller ungdomarnas arbetssituation framgår att 69 procent av gruppen saknade arbete då de var aktuella under 2002. Av dem har 38 procent haft minst ett arbete tidigare. Alltså hade 62 procent av de arbetslösa ungdomarna inte haft några tidigare arbetslivserfarenheter.

I Tabell 5.3.1 redovisas *kön* i förhållande till *arbetssituation*. Tabellen åskådliggör att det finns en viss skillnad mellan män och kvinnor vad gäller hur många som hade jobb 2002. Drygt 34 procent av kvinnorna hade någon form av anställning. Samma siffra för männen ligger på knappt 23 procent. Av kvinnorna var följaktligen närmare 65 procent utan arbete, medan männen utan arbete uppgick till drygt 71 procent. Av de ungdomar som uppgavs vara arbetslösa hade 32 procent av kvinnorna och 43 procent av männen haft minst ett jobb tidigare. Liksom vad gäller handläggarnas kunskap om ungdomarnas utbildningsförhållanden, framgår av tabellen nedan att de i viss utsträckning även saknar uppgifter om klientgruppens relation till arbetsmarknaden.

Tabell 5.3.1 *Kön och arbete. Antal och procent. n=287*

Kön	Arbete				n=
	heltid	deltid/tim	inget arbete	okänt	
Kvinna	8	26,4	64,8	0,8	125
Man	5,6	17,3	71,6	5,6	162
Total	6,6	21,3	68,6	3,5	287

p=0,038

Då en jämförelse görs mellan de som är födda i Sverige och de som är födda i annat land framkommer att arbetssituationen inte skiljer sig nämnvärt mellan dessa delgrupper (se Tabell 2, Bilaga 3). Då man studerar ungdomarnas tidigare arbetslivserfarenheter framkommer dock en skillnad mellan dessa grupper. Av de ungdomar som var arbetslösa 2002, hade 41 procent, av de födda i Sverige, haft minst ett arbete tidigare. Samma siffra för ungdomar som är födda i ett annat land är var endast omkring 33 procent (se Tabell 3, Bilaga 3).

Då *kön* respektive *nationalitet* ställs i relation till tidigare *arbetslivserfarenhet*, framträder å andra sidan vissa samband. Det föreligger exempelvis större skillnader mellan män födda i Sverige respektive födda i annat land, än bland kvinnor födda i Sverige respektive födda i annat land (se Tabell 3, Bilaga 3).

5.4 Boende

Ungdomarnas boendeförhållande redovisas utifrån om de har *eget boende*, *bor hos föräldrar* eller har någon *annan typ av boende*. Den vanligaste formen av boende inom kategorin *annan typ av boende* är att vara inneboende, exempelvis hos släktingar eller vänner. Andra förekommande boendeförhållanden inom denna kategori är till exempel andrahandsboende, någon typ av kategoriboende, placering vid institution eller avsaknad av fast bostad. Av Tabell 5.4.1 framgår att kategorin *annan typ av boende* uppgår till nästan 24 procent av klientgruppen.

Av samma tabell framgår emellertid att den största andelen, 50 procent, av gruppen, bor kvar i föräldrahemmet. Det är även i denna kategori som skillnaden mellan könen är mest markant. 38 procent av kvinnorna respektive 55 procent av männen bor hos sina föräldrar. Skillnaden är inte så stor mellan könen vad gäller kategorin *annan typ av boende*, det är däremot mer vanligt att kvinnorna har ett *eget boende*.

Tabell 5.4.1 *Kön och boendeförhållanden .Antal och procent. n=282*

Kön	Boendeförhållanden			n=
	Eget boende	Hos föräldrar	Annan boendeform	
Kvinna	35,5	38	26,4	80
Man	23	55,3	21,7	135
Total	28,4	47,9	23,8	282

p=0,012

Vad gäller boendeförhållande framträder även vissa skillnader då ungdomar som är födda i Sverige jämförs med dem som är födda i annat land (se Tabell 4, Bilaga 3) En betydligt större andel, drygt 36 procent, av dem som är födda i Sverige har eget boende, än de ungdomar som är födda i annat land. I den sistnämnda gruppen uppgår andelen till omkring 16 procent. De ungdomar som inte är födda i Sverige är i ungefär lika stor utsträckning som de svenskfödda kvarboende i föräldrahemmet. Det är således betydligt vanligare att de utrikes födda ungdomarna har någon annan typ av boende än de svenskfödda. Av Tabell 4 (se Bilaga 3) framgår att andelen utrikes födda ungdomar som har någon annan typ av boende är nära dubbelt så stor som andelen svenskfödda.

Även vid en jämförelse mellan kvinnor födda i annat land och födda i Sverige, framkommer märkbara skillnader. Av Tabell 5.4.2 framgår att mer än dubbelt så många av de svenskfödda kvinnorna innehar ett eget boende. Av det följer att anmärkningsvärt många fler kvinnor med utländsk härkomst bor kvar i föräldrahemmet eller har någon annan form av boende.

I samma tabell åskådliggörs även förhållandet mellan männen i dessa två delgrupper. Mönstret ser dock lite annorlunda ut. Skillnaderna mellan de män som är födda i Sverige och de som är födda i annat land vad gäller hur många som bor hos sina föräldrar är inte lika markant som mellan kvinnorna. Däremot innehar nästan 29 procent av de svenskfödda männen ett eget boende medan samma siffra för de födda i annat land är omkring 14 procent. Den största skillnaden föreligger även här bland dem som har någon annan typ av boende. Andelen bland de svenskfödda männen är strax över tolv procent, medan den för dem som är utlandsfödda är närmare 36 procent. Totalt sett framträder således en skillnad vad gäller *annan boendeform* bland svensk- respektive utrikes födda manliga ungdomar om nära 24 procentenheter.

Tabell 5.4.2. *Kön, nationalitet och boendeförhållanden . Antal och procent. n=281*

Kön och nationalitet	Boendeförhållanden			n=
	Eget boende	Hos föräldrar	Annan boendeform	
Kvinna född i Sverige	43,8	32,5	23,8	80
Kvinna född i annat land	19,5	48,8	31,7	41
Man född i Sverige	28,6	59,2	12,2	98
Man född i annat land	14,5	50	35,5	62
Total	28,4	47,9	23,8	281
p=0,030/ p=0,001				

I Tabell 4 (se Bilaga 3) åskådliggörs vidare att de skillnader som föreligger mellan *nationalitet* och *boendeförhållanden* även framkommer då en uppdelning mellan könen görs. Det finns med andra ord fler likheter mellan män och kvinnor födda i annat land, än inom de olika könsgrupperna.

5.5 Debutår, bidragstagandets varaktighet och utbetalade belopp

De flesta ungdomarna, drygt 50 procent, debuterade som socialbidragstagare under undersökningsåret, 2002. I denna grupp finns även de mest påtagliga skillnaderna mellan kvinnor och män. Drygt 54 procent av kvinnorna debuterade under 2002 och 48 procent av männen gjorde detsamma (se Tabell 5, Bilaga 3). Då en större andel kvinnor än män aktualiserades under 2002, är det följaktligen så att andelen av män som debuterade tidigare är större. Närmare sex procent av dem gjorde sin debut mellan 1997-1999, medan motsvarande siffra bland kvinnorna är strax över två procent. Av den totala gruppen uppbar drygt 50 procent inget socialbidrag 2001.

I Tabell 5.5.1 redovisas antalet bidragsmånader under 2002. Av tabellen framgår att närmare 70 procent av gruppen uppbar socialbidrag under maximalt fem av årets månader. Det rör sig alltså i förhållandevis hög utsträckning om ett bidragstagande som ännu inte kan betraktas

som manifest. Vad gäller förhållandet mellan könen föreligger vissa skillnader. Bland kvinnorna uppbar närmare 76 procent socialbidrag under maximalt fem månader under 2002, medan andelen män med ett någorlunda kortvarigt bidragsbehov var närmare elva procentenheter lägre. Det tycks således som om socialbidragsbehovet bland männen är något mer långtgående än bland kvinnorna.

Tabell 5.5.1 *Kön och antal bidragsmånader under 2002. Antal och procent. n=294.*

Kön	Antal bidragsmånader 2002				n=
	-1	2-5	6-9	10-12	
Kvinna	26,6	49,2	17,7	6,5	124
Man	21,2	44,1	24,1	10,6	170
Total	23,5	46,3	21,4	8,8	294

p=0,256

Som Tabell 5.5.2 visar, har de utbetalda beloppen under 2002 kategoriserats i fem olika grupper. Hela 38 procent av den totala gruppen har fått mindre än 10 000 kronor utbetalat i socialbidrag under året och drygt 29 procent har erhållit en summa mellan 10 000-24 999 kronor. Ytterligare en stor grupp, närmare 25 procent, är de ungdomar som fått mellan 25 000-49 999 kr i bidrag under 2002.

Av samma tabell framgår vidare att det inte föreligger några påtagliga skillnader mellan män och kvinnor och de belopp som utbetalats till dem under året.

Tabell 5.5.2. *Utbetalade belopp 2002. Antal och procent. n=298*

Kön	Utbetalade belopp 2002					n=
	-9 999	10-24 999	25-49 999	50-74 999	75 000-	
Kvinna	38,9	29,4	24,6	2,4	4,8	126
Man	37,4	29,2	25,1	5,8	2,3	171
Total	38	29,3	24,9	4,4	3,4	297

p=0,508

5.6 Orsaker till socialbidragsbehov

Detta avsnitt inleds med en redovisning av förekomsten av olika orsaker till ungdomarnas behov av socialbidrag. Handläggarna kunde vid denna punkt i formuläret ange flera alternativ per aktuell klient.

Tabell 5.6.1 illustrerar vilka de vanligaste orsakerna till att ungdomarna erhållit socialbidrag är. *Arbetslöshet*, som förekommer i drygt 71 procent av fallen, är den orsak som uppgetts oftast. De orsaker som är vanligast därefter är *psykiska hinder* och *missbruk*, som uppgår till närmare 24 procent respektive 17 procent.

Vad gäller *otillräcklig arbetsinkomst* så ingår de olika typerna av anställningar som redovisades i Tabell 5.3.1 i denna post. Ungdomarna kan alltså arbeta såväl heltid som deltid eller vara timanställda och ha en otillräcklig arbetsinkomst. Denna orsak till socialbidragsbehov omnämns vad gäller drygt 17 procent av klienterna.

Otillräcklig övrig ersättning, som förekommer i elva procent av fallen, omfattar exempelvis ALFA-, A-kassa eller sjukpenning.

Tabell 5.6.1 *Orsaker till socialbidragsbehov. Procent och antal*

Orsaker	Procent	n=
Arbetslöshet	71,1	204
Otillräckliga arbetsinkomster	17,4	50
Otillräcklig övrig ersättning	11,1	32
Fysiska hinder	4,9	14
Psykiska hinder	23,7	68
Missbruk	17,4	50
Annat	7,3	21

I Tabell 5.6.2 redogörs för orsaker till socialbidragsbehov uppdelat mellan könen. Vad gäller *arbetslöshet* är det en betydligt vanligare orsak till behov av socialbidrag bland män än bland kvinnor. Hos närmare 76 procent av männen är arbetslöshet en orsak till att de behöver socialbidrag. För kvinnor är andelen knappt 65 procent. Skillnaden uppgår således till nästan elva procentenheter.

Även vad gäller *otillräckliga arbetsinkomster* och *otillräcklig övrig ersättning* finns en nämnvärd skillnad mellan könen. Dessa orsaker är något vanligare bland kvinnor än bland män.

Fysiska hinder förekommer i så liten utsträckning i den totala populationen, att den lilla skillnad som föreligger mellan könen knappast är av något avgörande intresse. *Psykiska hinder*, som å andra sidan förekommer i betydligt högre grad, är en orsak där nästan ingen skillnad alls existerar mellan de olika könsgrupperna. Vad gäller de psykosociala hindren kan också konstateras att *missbruk* nästan är dubbelt så ofta förekommande bland män som bland kvinnor.

Kategorin *annat* uppgår till drygt sju procent både för kvinnor och för män. I denna kategori har handläggarna uppgett exempelvis föräldrars bristande omsorgsförmåga, kriminalitet (fängelsevistelse) och tvångsomhändertagande enligt LVU som bakomliggande faktorer till att klienten behöver ekonomiskt bistånd.

Tabell 5.6.2 *Kön och orsaker till socialbidragsbehov. Procent och antal.*

Orsaker	Kön		
	Kvinna	Man	n=
Arbetslöshet	64,8	75,9	204
Otillräckliga arbetsinkomster	20	15,4	50
Otillräcklig övrig ersättning	14,4	8,6	32
Fysiska hinder	6,4	3,7	14
Psykiska hinder	24	23,5	68
Missbruk	12	21,6	50
Annat	7,2	7,4	21

Då en jämförelse görs mellan ungdomar födda i Sverige och ungdomar födda i annat land framkommer också vissa skillnader som kan vara intressanta att nämna (se Tabell 6, Bilaga 3). Orsaken *arbetslöshet* uppgår till strax under 78 procent bland dem som är födda i ett annat land, medan samma siffra för de ungdomar som är födda i Sverige uppgår till närmare 68 procent. Skillnaden mellan grupperna är således omkring tio procentenheter.

Andra nämnvärda skillnader mellan dessa två grupper är att bland dem som är födda i Sverige är det fler som saknar tillräckliga arbetsinkomster. Detta anges som orsak i drygt 19 procent av fallen. I gruppen ungdomar som är utlandsfödda förekommer denna orsak hos 14 procent av klienterna.

Vidare föreligger en skillnad om närmare tio procentenheter vad gäller *psykiska hinder* som orsak till behov av socialbidrag. Bland dem som är födda i Sverige uppgår andelen med psykiska hinder till drygt 27 procent, medan motsvarande andel bland dem som är födda i annat land är strax över 17 procent.

5.7 Socialtjänstens åtgärder

I Tabell 5.7.1 redogörs för hur stor andel och hur många klienter av den totala undersökningsgruppen som fått respektive insats. Även vid denna punkt kunde respondenterna ange flera alternativ.

Som tabellen visar så är den vanligaste insatsen *arbetspraktik/utbildning*. Denna insats mottas av omkring 20 procent av ungdomarna. Med tanke på att arbetslöshet är den i särklass vanligast förekommande orsaken till att behov av socialbidrag förekommer är det föga förvånande att dessa båda variabler tycks samvariera.

Stödsamtal är en insats som mottas av drygt 17 procent av klienterna. *Boendestöd* är en insats som närmare sex procent av ungdomarna fått och *somatiska insatser* har drygt två procent av den totala gruppen erhållit.

Under punkten *annat*, som uppgår till nästan fem procent har handläggarna uppgett insatser såsom fosterhemsplacering, kontaktperson, social lägenhet och placering.

Insatserna *stödsamtal* och *boendestöd* bör nog räknas in som insatser som ges både till dem som är arbetslösa har ett missbruk eller psykiska hinder.

Tabell 5.7.1 Socialtjänstens insatser. Procent och antal.

Insatser	Procent	Antal
Arbetspraktik/utbildning	20,2	58
Arbets träning/rehab	5,2	15
Missbruksinsatser	15,7	45
Psykiatriska/psykologiska	13,6	39
Somatiska insatser	2,1	6
Boendestöd	5,9	17
Stödsamtal	17,1	49
Budget-/skuldrådgivning	0	0
Yrkesvägledning	6,6	19
Annat	4,9	14

Jämförelser mellan socialtjänstens åtgärder i förhållande till kön uppvisar en del anmärkningsvärda samband. Detta framgår av Tabell 5.7.2. *Arbetspraktik/utbildning* är en insats som en större andel, drygt 23 procent, av männen erhållit. Bland kvinnorna har denna insats mottagits av endast 16 procent. Männen har överlag fått flera arbetsmarknadsinsatser än kvinnorna, vilket kan anses rimligt då männens socialbidragstagande i högre grad tycks ha utlösts av arbetslöshet

Trots att *psykiska hinder* förekom i ungefär lika hög grad bland kvinnor och män, erhåller en avsevärt större andel kvinnor *psykiatrisk/psykologiska insatser*. Av Tabell 5.7.2 framgår att det avseende denna insats skiljer drygt sju procentenheter mellan könen. Männen erhåller å andra sidan missbruksinsatser i högre grad än kvinnor, vilket motsvarar förväntningarna då fler män uppges ha ett missbruk.

Tabell 5.7.2 . Kön och erhållna insatser. Procent. n=287

Insatser	Kön		Total
	Kvinna	Man	
Arbetspraktik/utbildning	16	23,5	20,2
Arbetsträning/rehab	4	6,2	5,2
Missbruksinsatser	8,8	21	15,7
Psykiatriska/psykologiska	17,6	10,5	13,6
Somatiska insatser	4	0,6	2,1
Boendestöd	4,8	6,8	5,9
Stödsamtal	14,4	19,1	17,1
Budget-/ skuldrådgivning	0	0	0
Yrkesvägledning	4,8	8	6,6
Annat	5,8	4,3	4,9
n=	125	162	287
p=0,119/p=0,412/ p=0,005/ p=0,082/ p=0,047/ p=0,479/ p=0,290/ p=0,276/ p=0,618			

Då de erhållna insatserna sätts i relation till ungdomarnas födelseland framkommer inga mer anmärkningsvärda samband (se Tabell 7, Bilaga 3). Generellt kan emellertid konstateras att insatser, oavsett typ, i något högre grad tycks riktas till ungdomar födda i Sverige än till dem som är födda i annat land.

För att få en tydligare bild av hur socialtjänsten arbetar med ungdomar som är i behov av socialbidrag, så har en jämförelse mellan uppskattade orsaker och typer av insatser gjorts. I Tabell 5.7.3 redovisas andelen ungdomar som angetts vara arbetslösa i relation till insatser som syftar till att åtgärda detta. Sammanfattningsvis kan konstateras att närmare 40 procent av de arbetslösa ungdomarna har fått en åtgärd, antingen *arbetspraktik/utbildning*, *arbetsträning/rehabilitering* eller *yrkesvägledning*, som syftar till att stävja detta problem. Av de ungdomar som inte uppgetts vara arbetslösa har drygt sju procent fått en arbetspraktik/utbildningsinsats, närmare fem procent har erhållit arbetsträning eller rehabilitering och nästan sju procent har fått yrkesvägledning. Detta är troligtvis ett resultat av mätfel, då handläggarna kan ha uppskattat den som till exempel fått arbetspraktik som sysselsatt.

Tabell 5.7.3 Arbetslöshet och insatstyp. Procent. n=287

Arbetslöshet	Insatstyp		
	Arbetspraktik/utb	Arbetsträning/rehab	Yrkesvägledning
Förekommer	25,5	5,4	8,3
Förekommer inte	7,2	4,8	2,4
Total	20,2	5,2	6,6
p=0,000/ p=0,843/ p=0,067			

Missbruksinsatser mottas av närmare 16 procent av klienterna. Tabell 5.7.4 åskådliggör relationen mellan missbruk som orsak till socialbidragsbehov och missbruksinsatser. Bland dem som anses ha missbruksproblem får en stor del av gruppen, 84 procent, insatser som syftar till att åtgärda detta. Av dem som inte uppgetts ha ett missbruk har drygt en procent erhållit en missbruksinsats. Detta kan troligtvis även i detta fall förklaras som ett resultat av mätfel.

Tabell 5.7.4 *Missbruksproblem och missbruksinsatser. Procent och antal. n=287*

Missbruk	Missbruksinsatser		
	Förekommer	Förekommer inte	n=
Förekommer	84	16	50
Förekommer inte	1,3	98,7	237
Total	15,7	84,3	287

p=0,000

Av Tabell 5.7.5 framgår att de insatser som i formuläret kategoriserats som *psykiatriska/psykologiska* insatser uppgår till nästan 14 procent. I samma tabell tydliggörs att nästan 55 procent av dem som uppgetts ha psykiska hinder erhåller någon insats som knyter an till de aktuella problemen. Det är emellertid en stor del av klientgruppen, cirka 45 procent, som anses ha psykiska hinder utan att erhålla några relevanta insatser.

Tabell 5.7.5. *Psykiska hinder och psykiatrisk/psykologisk insats. Procent och antal. n=287*

Psykiska hinder	Psykiatrisk/psykologisk insats		
	Förekommer	Förekommer inte	n=
Förekommer	54,4	45,6	68
Förekommer inte	0,9	99,1	219
Total	13,6	86,4	287

p=0,000

6. Analys

Detta avsnitt har delats upp i två övergripande delar. Först analyseras undersökningsgruppens sammansättning, dess levnadsförhållanden, bidragstagandets karaktär, orsaker till behov av socialbidrag och socialtjänstens insatser utifrån den tidigare presenterade forskningen inom socialbidragsområdet.

Efter det följer en analys utifrån ett genusteoretiskt perspektiv, där tonvikten läggs på de skillnader, som tidigare redovisats, mellan kvinnor och män i den undersökta populationen. Syftet med denna del är att föra ett resonemang om hur man kan förstå uppvisade skillnader mellan könen utifrån denna teori. Även i denna del görs en anknytning till tidigare forskning med fokus på genus.

6.1 Ungdomar med socialbidrag – hur ser gruppen ut?

De bakgrundsvariabler som presenterades i resultatets första del utgör en grund för att beskriva hur klientgruppen är sammansatt. Det finns skillnader som påvisar att gruppen inte är homogen vad gäller *kön, ålder och födelseland*.

Skillnaden mellan andelen män och kvinnor i den undersökta gruppen är ganska anmärkningsvärd. Män med socialbidrag i Järfälla uppgick till 57 procent. Salonen (2000b) skriver att trots att kvinnors socialbidragstagande under 1990-talet ökat i större utsträckning än männens, så fanns det inga betydande könsrelaterade skillnader i ungdomars socialbidragsmönster fram till 1997. Däremot påvisades en viss skillnad runt 2000, då det var något vanligare att kvinnor uppbar socialbidrag. Det har inte framgått i någon forskning om ungdomar med socialbidrag, att gruppen män med socialbidrag skulle utgöra en majoritet.

Kanske kan en del av denna skillnad förklaras med att den studerade gruppen endast består av ensamstående utan barn. Om alla ungdomar inkluderats torde förmodligen andelen kvinnor varit större. En annan förklaring kan vara att det som under 1990-talet varit karaktäristiskt för ungdomar med socialbidrag, den höga arbetslösheten och svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden, har utjämnats. Därmed kan en större likhet mellan ungdomsgruppen och de andra socialbidragsgrupperna uppstått, där ensamstående män är överrepresenterade (Socialstyrelsen 2003).

I rapporter och texter som beskriver ungdomars socialbidragsbehov, är det oftast gruppen 18-24 år som avses (Ungdomsstyrelsen 1996, Salonen 2000b, Swärd 2000). Ett antal forskare

påpekar att det är viktigt att se till skillnader *inom* gruppen ungdomar för att förstå vilka som är mer ekonomiskt och socialt utsatta än andra. Vad gäller åldersaspekten diskuteras den inte så ofta i termer av skillnader. Bergmark (1991) skriver att faktorn *ålder*, i sig inte är begriplig som bidragsorsak eller har någon direkt betydelse för bidragsberoendets varaktighet. Att socialbidrag är vanligare bland yngre bör istället uppfattas som en indikation på att andra socioekonomiska omständigheter av betydelse, är knutna till låg ålder.

I *Ungdomars socialbidragstagande och försörjningssvårigheter* redovisar Salonen (2000b) skillnader mellan dem inom åldersgruppen 18-24 år som hade socialbidrag mellan 1990 och 1998. Försörjningsproblemen återfinns i synnerhet i åldrarna 19-22 år, det vill säga åren direkt efter gymnasietiden. Andelen 20-åringar med socialbidrag uppgick 1997 till 21 procent och motsvarande andel för 21-åringarna var 20 procent samma år. Därefter minskar andelen bidragstagare successivt ner till cirka tio procent för årsklasserna från 27 år och uppåt.

I denna studie har liknande resultat framkommit. Den största andelen av bidragstagarna är mellan 20 och 22 år. De yngsta i gruppen, födda 1984, utgör knappt fyra procent av ungdomarna. Salonen (a.a.) diskuterar även ålder i relation till bidragstidens längd och menar att ju yngre ungdomen är när han/hon debuterar som socialbidragstagare, desto större risk att man blir kvar en längre tid. Bakom tidig debutålder döljer sig sannolikt även andra problemförhållanden.

Av den totala undersökningsgruppen i denna studie är drygt 35 procent födda i ett annat land än Sverige. Andelen män som är födda i annat land är fem procentenheter högre än bland kvinnorna. Studier har visat att antalet och andelen utrikes födda biståndstagare har ökat under det senaste decenniet. Ökningen av socialbidragstagandet bland utrikes födda under åren 1983-1995 berodde nästan helt på ett ökat antal nyanlända invandrare. Både etniskt ursprung och vistelsetid i Sverige påverkar risken för socialbidragstagande (Socialstyrelsen 2003).

Socialstyrelsen (2003) påvisar att i hela befolkningen hade ungdomar i åldern 20-24 år den högsta andelen biståndstagare, motsvarande cirka tio procent av åldersgruppen 2001. Å andra sidan uppbar hela 27 procent av de utrikes födda ungdomarna bistånd samma år.

6.2 Ungdomsgruppens levnadsförhållanden

6.2.1 Utbildning

Som framgått tidigare så har ungdomarnas utbildningsnivå betydelse för deras etablering på arbetsmarknaden. Studieavbrott eller avsaknad av gymnasieutbildning blir ett allvarligt hinder för många arbetssökande ungdomar. Vidare tyder utvecklingen på att endast gymnasiestudier inte är en garanti för att få arbete.

I den undersökta gruppen framkom att 36 procent avslutat grundskolan och att 46 procent avslutat sina gymnasiestudier. Det vill säga att de ungdomar med en högre utbildning i allmänhet inte tycks bli aktuella som socialbidragstagare. Med tanke på att de fortfarande är unga så kan det mycket väl vara så att universitetsstudier eller annan vidareutbildning pågår och att de sökt bistånd under sommaren då inget studiemedel utbetalas.

Utifrån kunskapen om utbildningens växande betydelse så kan en stor andel av denna grupp få försörjningsproblem även i framtiden om de inte vidareutbildar sig. Med detta perspektiv i åtanke bör socialtjänstens insatser syfta till en planering för detta ändamål, för att ungdomarna ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden och få ett mer självständigt liv. För hela tolv procent var ungdomarnas utbildningssituation okänd för handläggaren.

6.2.2 Arbetsituation

Vad gäller ungdomarnas arbetsituation framkom att 69 procent inte hade något arbete 2002, och av dessa hade hela 62 procent inte haft något arbete tidigare. Under 1990-talet var arbetslöshet den vanligaste orsaken till att ungdomar haft behov av socialbidrag för att klara av sin försörjning. Återigen är det troligen relevant att lyfta fram utbildningens betydelse för möjligheten att få jobb. En stor andel av den undersökta gruppen har enbart avslutat grundskolestudier, vilket torde ha en avgörande betydelse för deras framgång på arbetsmarknaden.

Av de ungdomar som erhöll socialbidrag i Järfälla 2002, föreligger vissa skillnader mellan könen vad gäller hur stor andel som hade arbete då de var aktuella, samt andelen som hade tidigare arbetslivserfarenheter. En större andel av kvinnorna hade någon typ av anställning medan en större andel av de arbetslösa männen hade haft minst ett jobb tidigare. En jämförelse mellan de som är födda i annat land visar på att fler av de svenskfödda hade tidigare arbetslivserfarenhet.

Resultaten visar på att gruppen ungdomar med socialbidrag överlag har en dålig förankring på arbetsmarknaden, vilket i sin tur leder till en instabil ekonomi. Dessa förhållanden torde i viss utsträckning även påverka ungdomarnas boendeförhållanden.

6.2.3 Boendeförhållande

Vad gäller boendeförhållanden blir det återigen viktigt att se till hur skillnaderna inom gruppen ser ut. Nästan hälften av den totala gruppen bor fortfarande kvar i föräldrahemmet, denna situation är vanligast för männen i gruppen. Att så många bor hemma kan tolkas som en indikator på att etableringsprocessen för dessa ungdomar är utdragen och att den hänger ihop med utbildningsnivån och förhållanden på arbetsmarknaden. Att bo i föräldrahemmet behöver i sig

inte tolkas som något negativt för ungdomen, då det kan vara ett sätt att underlätta till exempel fortsatta studier.

Vad som utmärker de ungdomar som inte är födda i Sverige är att färre av dem har ett eget boende och att en större andel än de svenskfödda har en *annan typ av boende*. Att bo med släktingar eller vänner behöver i sig inte vara något negativt. Det kan bland annat handla om att nätverket ser annorlunda ut för dessa ungdomar och att deras föräldrar kanske inte befinner sig i landet. Men resultaten visar också på att det är fler i denna grupp som inte har något stabilt boende. Resultaten visar också att det finns fler likheter mellan män och kvinnor födda i annat land än inom de olika könsgrupperna.

6.2.4 Socialbidragstagandets karaktär

Som framkommit i tidigare avsnitt har socialbidraget för de allra flesta ungdomar varit en akut hjälp under en kort övergångstid, oftast i skarven mellan utbildning och arbete, vid deltagande i arbetsmarknadsåtgärder eller i avvaktan på att börja ett jobb eller en utbildning (Ungdomsstyrelsen 1996).

Resultaten i denna studie tyder på att så är fallet även för en stor del av ungdomarna i den studerade populationen. Hälften av ungdomarna debuterade som socialbidragstagare under undersökningsåret. Drygt 54 procent av kvinnorna debuterade 2002, vilket följaktligen leder till att en större andel av männen debuterat tidigare. Närmare sex procent av männen debuterade mellan åren 1997-1999. En större andel män än kvinnor har således ett mer manifest socialbidragsberoende.

70 procent av gruppen uppbar socialbidrag under maximalt fem av årets månader, vilket kan tolkas som om att ungdomarna behövt ekonomisk hjälp under en övergångsperiod.

6.2.5 Orsaker till socialbidragsbehov

Vad gäller orsaker till socialbidragsbehov så har en hel del forskning gjorts på detta område (Puide 2000). Arbetslöshet och otillräcklig arbetslöshetsersättning är de vanligaste bakomliggande faktorerna till att socialbidrag behövs. Som tidigare nämnts kunde handläggarna vid denna punkt i frågeformuläret ange flera orsaker, utan att kategorisera någon av dessa som en huvudorsak. I de fall där psykosociala faktorer som *psykiska hinder*, 24 procent, och *missbruk*, 17 procent, uppgetts som anledning till socialbidragsbehov, kan nog dessa i många fall antas vara grunden till att arbetslöshet föreligger. Men självklart kan det förhålla sig tvärtom. Detta är inget som denna studie kan ge några tydliga svar på.

Även i denna studie framkommer att arbetslöshet är den vanligaste orsaken till socialbidragsbehov. Otillräckliga arbetsinkomster är en orsak som drygt 17 procent av ungdomarna har, och otillräcklig övrig ersättning uppgår till elva procent.

Vad gäller skillnader mellan könen är en större andel av männen arbetslösa. En större andel kvinnor uppges ha *otillräckliga arbetsinkomster* och *otillräckliga övriga inkomster* än männen, vilket är ett vanligt mönster med tanke på kvinnors deltidsarbete och mer instabila förankring på arbetsmarknaden. Som framkommit i ett flertal studier så framkommer även i denna, att missbruk är vanligare bland män (se t ex. Bergmark 1991; Socialstyrelsen 2003).

6.3 Analys utifrån ett genusteoretiskt perspektiv

Ett första steg är att inse att de skillnader som påvisas mellan könen vad gäller gruppens sammansättning, bidragstagandets karaktär och vilka orsaker som ligger bakom bidragsbehovet inte är konstanta. De förändras över tid beroende på hur de strukturella faktorerna i samhället ser ut. Uppdelningen mellan kön, som den oftast används i kvantitativ forskning, är en form av kategorisering, som i första hand syftar till att beskriva den studerade gruppen. Sällan sker någon djupare diskussion kring det faktum att mäns och kvinnors levnadsförhållanden skiljer sig åt och varför.

Med ett genusteoretiskt perspektiv hamnar betoningen på att könen konstrueras utifrån de samhälleliga normer som råder. Att inte vara medveten om att kvinnor och män lever under olika förhållanden, som i sin tur leder till att de har olika resurser och möjligheter att skapa sitt liv, skapar en bild av könen som är statisk, det vill säga, att män och kvinnor är av naturen olika och att de skillnader som finns inte är föränderliga. Tvärtom syftar genusteorin till att problematisera de skillnader som finns mellan könen inom olika områden, och därmed visa på att dessa är en konstruktion som är under ständig förändring. Fokus i denna typ av forskning är att synliggöra dessa förhållanden för att en förändring ska kunna ske.

I denna analys ligger fokus på att synliggöra hur skillnader mellan kvinnor och män vad gäller socialbidragsbehov och de insatser de får kan förstås utifrån ett genusteoretiskt perspektiv. En bakomliggande tanke är också vad som behövs för att skapa en genusmedvetenhet inom detta område.

I Socialtjänstlagen regleras formen för socialbidraget och alla har rätt till en individuell bedömning. Socialtjänstlagen är könsneutral vilket innebär att inga specifika hänsyn tas till människors olika positioner i samhället eller olika hjälpbehov. Det finns en konflikt inbyggd i detta perspektiv, då man både vill synliggöra ojämlikheter utifrån kön, samtidigt som en för-

ändring är högst önskvärd. Om lagstiftningen blir alltför riktad till olika grupper i samhället finns en risk att de ojämlika förhållandena reproduceras på grund av stereotypiseringar.

På en strukturell nivå har utformningen av välfärdsstaten och dess socialförsäkringssystem en stor betydelse för vilka individer och grupper som kommer att ha problem med sin ekonomiska försörjning och varför. Om man utgår från Hirdmans (2001) genusteori för att förstå detta förhållande präglas alla samhällets institutioner av det hon kallar de två logikerna, som utgörs av; *isärhållandets logik* och *den manliga överlägsenhetsnormen*. Logikerna innebär att könen gör olika saker inom olika områden, både inom olika fysiska domäner och även vad gäller psykiska egenskaper. Vidare så ordnar de könen och samhället hierarkiskt, då det som mannen gör, tänker och säger är rätt och därmed samhällets norm. Att vara kvinna blir således en avvikelse (a.a.; Mattsson 2002).

Traditionellt så har arbetsmarknaden varit mannens domän och hemmet kvinnans domän. Trots att så många kvinnor i Sverige arbetar, är det långt fler kvinnor än män som har en ostabil relation till arbetsmarknaden och som ofrivilligt jobbar deltid. Då socialförsäkringssystemen till stor del bygger på arbetsinsatser och de inkomster dessa frambringar, hamnar kvinnor i en ofördelaktig position i jämförelse med männen. Detta skapar en ekonomisk sårbarhet, som enligt Gunnarsson (2000) visar sig på olika sätt i kvinnors olika livsfaser. Fler kvinnor än män lever nära fattigdom och detta kan säkerligen delvis förklaras med kvinnors position på arbetsmarknaden, och hur olika förmåner ser ut.

Trots att välfärdsstatens mål är att utjämna olikheten mellan kvinnor och män, framstår en hel del skillnader som är genusbundna. Det finns en tendens att välfärdsstaten i mångt utgår från den heterosexuella familjen som försörjningsenhet, trots att kunskap finns om att hushållen i Sverige i stor grad varierar i sin sammansättning. Denna traditionella bild verkar skapa ojämlikhet mellan olika grupper i samhället. På samma sätt som man kan tala om att mannen utgör normen i genussystemet, så utgör även den heterosexuella familjebilden normen i detta system.

Kvinnors och mäns utsatthet ser olika ut och varierar under olika livsfaser och i vilka familjebildningar de lever. Ensamstående kvinnor med barn är en ekonomiskt utsatt grupp och ensamstående män utan barn uppstår mest socialbidrag i Sverige. Deras livssituation är oftare mer problemfylld, vad gäller exempelvis missbruk och kriminalitet.

Som framkommit i detta arbete så har gruppen ungdomar med socialbidrag stått i fokus under 1990-talets krisår, då deras socialbidragstagande ökade markant. Vad tidigare forskning och empiri från denna studie visar på är att denna grupp har svårt att etablera sig på arbets- och

bostadsmarknaden, vilket leder till att livsfasen blir mer utdragen. Könsskillnaderna inom gruppen är ibland markanta, till exempel vad gäller andelen arbetslösa och boendeförhållanden, medan grupperna överensstämmer i andra sammanhang. Ofta är betydelsen av att vara född i ett annat land större än könsskillnaderna. Detta är ett mönster som återkommer i studier om socialbidrag; invandrares ekonomiska utsatthet. Ofta glöms genusaspekten bort då fokus hamnar på etnicitet. Hur skiljer sig de utlandsfödda kvinnornas och männens livssituationer åt? Detta är en fråga som sällan besvaras och därmed riskerar utlandsfödda kvinnor att utsättas för ett dubbelt förtryck.

Om vi övergår till en organisatorisk nivå, det vill säga hur man inom socialtjänsten arbetar med ungdomar som har socialbidrag, kan genusteorin som förklaringsmodell användas på ytterligare ett sätt. De logiker som Hirdman (2001) använder sig av är ständigt aktuella och utgör grunden för hela samhällets organisering. Hon använder även begreppet *genuskontrakt* för att beskriva hur olika föreställningar om män och kvinnor upprätthålls på individnivå. Detta begrepp belyser det fenomen som gör att könsordningen upprätthålls av både kvinnor och män, då det finns ett existentiellt beroende mellan könen.

Med denna utgångspunkt är även socialtjänsten en samhällelig institution som påverkas av den könssegregation som existerar i övrigt. Detta kan leda till att orsaker till att män och kvinnor behöver bistånd tolkas olika eller kategoriseras efter stereotypa könsföreställningar. Det kan vidare leda till att olika krav och förväntningar ställs på män respektive kvinnor.

Tidigare framkom att det gjorts viss forskning inom socialt arbete där fokus legat på genusrelaterade föreställningar. Dessa uttryck bygger oftast på stereotypa och traditionella föreställningar om kvinnors och mäns olikheter. Till exempel ses kvinnan i första hand som vårdare och större vikt läggs vid hennes förmåga att vara en bra förälder än vid mannens föräldraförmågor (Mattsson 2002). Dessa föreställningar begränsar både socialsekreteraren från att göra sitt jobb, klienten från att få rätt typ av insats och i ett längre perspektiv kommer denna typ av föreställningar hindra arbetet mot ett mer jämställt förhållande mellan könen.

För att socialtjänsten ska kunna jobba med kvinnor och män med utgångspunkt i ett genusperspektiv, krävs säkerligen ett stort jobb vad gäller att medvetandegöra att kvinnor och mäns livssituationer ser olika ut, då de uppsöker socialtjänsten, och att de i sin tur varierar utifrån ålder, etnicitet, livsfas, klass, utbildning och så vidare.

7. Slutdiskussion

Vid en genomgång av den litteratur om socialbidrag, som gjorts i denna studie, framkommer att det finns en mängd olika skillnader både vad gäller orsaker till behovet av socialbidrag och vilka olika grupper som är i störst behov av samhällets yttersta skyddsnet, det vill säga, socialbidraget. I den empiri som samlats in, om ungdomar med socialbidrag, i Järfälla kommun, framkommer i flera fall likheter med tidigare studier.

Det jag har slagits av är hur ofta dessa förhållanden beskrivs utan någon problematisering utifrån ett maktbegrepp, som både är centralt inom genusforskningen och etnicitetsforskningen. I flera fall får man en känsla av att detta är statiska förhållanden, då de presenteras som fakta, och att ingen ambition finns att förändra dessa förhållanden.

Ungdomars specifika situation; att vara på väg att etablera sig som vuxen, gör att de är sårbara på flera sätt i förhållande till samhällsutvecklingen. När utbildningen inte räcker till för att få arbete, eller när arbetslösheten är hög, är det svårt för ungdomar att etablera sig på arbetsmarknaden. Detta leder i sin tur till att många hamnar utanför socialförsäkringssystemet.

Att inte erhålla någon lön innebär i dagsläget att det är svårt att få tag på något boende i stabil form. Utan dessa resurser uppstår svårigheter att utveckla ett självständigt liv, och beroendet av det sociala nätverket och samhällets förmåner ökar.

Utifrån denna kunskap uppkommer frågan; hur är det att påbörja sitt vuxna liv med att vara i behov av socialbidrag? Hur påverkas självbilden och synen på samhället av dessa erfarenheter? Ur denna aspekt verkar det självklart att ett intensivt arbete bör göras med denna grupp. Både med tanke på samhällsutvecklingen och den enskildes livskvalitet.

Den forskning som finns om kvinnors ekonomiska utsatthet i olika livsfaser, bör användas för att tydligare beskriva och förstå hur ungdomstiden påverkar både kvinnor och män i ett längre perspektiv. Med tanke på ensamstående mäns specifika utsatthet och höga andel av missbruksproblem, vore det önskvärt om den genusforskning som finns inom socialt arbete även problematiserade manlighet och maskulinitet, för att bättre förstå varför många män hamnar i denna position.

Det finns således likheter som gör att gruppen ungdomar med socialbidrag är specifik och behöver studeras som en grupp, då de genomgår en gemensam livsfas och de svårigheter som uppkommer i samband med den. Många av de resultat som redovisats i tidigare forskning och

även i denna studie visar på olikheter inom gruppen. Detta förhållande gör att en vidare förståelse av betydelsen av kön och etnicitet behövs för att utveckla arbetet med gruppen ungdomar som är i behov av socialbidrag.

8. Referenser

Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.

Bergmark, Å. (1991). *Socialbidrag och försörjning. En studie av bidragstagande bland ensamstående utan barn* (Rapport i socialt arbete, nr 55). Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.

Börjeson, M. (2001). Vad innebar 1990-talet för ungdomars livsvillkor? I Å, Bergmark. (Red). *Ofärd i välfärden*. SOU 2001:54. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Dominelli, L & McLeod, E. (1989). *Feminist Social Work*. London: Macmillan Education Ltd.

Frankfort-Nachmias, C., & Nachmias, D. (1996). *Research Methods In the Social Sciences* (5th ed.). New York: St. Martin's Press.

Franzén, E. (2000). Socialbidrag bland invandrare. I A. Puide (Red.), *Socialbidrag i forskning och praktik* Stockholm: Gothia.

Gothlin, E. (1999). *Kön eller genus?* Nationella sekretariatet för genusforskning. Göteborg.

Gunnarsson, E. (1993). *I välfärdsstatens utmarker - om socialbidrag och försörjning bland ensamstående kvinnor utan barn*. Rapport i socialt arbete nr. 64, Socialhögskolan, Stockholms Universitet, Akademitryck.

Gunnarsson, E. (1998). Socialbidrag en fråga om kön? I A-M Sandqvist, (red). *Åt var och en efter behov*. Stockholm: Kommentus förlag

Gunnarsson, E. (2000). *Kvinnors fattigdom - könsperspektivet i forskningen om socialbidrag och fattigdom*. Särtrycksserien – Nr 113. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Halvorsen, K. (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

- Hirdman, Y. (2001). *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Lund: Liber
- Johansson, H. (2000). Ungdomar med socialbidrag – ett politiskt problem för 1990-talet? I Å, Bergmark. (Red). *Välfärd och försörjning*. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut. SOU 2000:40. Stockholm: Norstedts tryckeri AB.
- Kolfjord, I. (1997). Feministiskt socialt arbete. I Å, Lundqvist & D, Mulinari. (red). *Sociologisk kvinnoforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Korpi, W. (1971). *Fattigdom i välfärden*. Stockholm: Tiden.
- Mattsson, T. (2002). *Kön och genus i samhället och i det sociala arbetet*. Lunds universitet. Samhällsvetenskapliga fakulteten.
- Mulinari, D, Sandell, K, Shömer, E (red). (2003) *Mer än bara kvinnor och män. Feministiska perspektiv på genus*. Lund: Studentlitteratur.
- Norström, C & Thunved, A. (2002). *Nya sociallagarna. Med kommentarer, lagar och författningar som de lyder 1 januari 2002*. Femtonde upplagan. Stockholm: Elanders Gotab.
- Nyberg, A. (2002). Genusperspektiv på välfärdsutveckling: Om kvinnor och män, arbete och inkomster. I *Fattigdom i välfärdsstaten. Socialtjänstforum – ett möte mellan forskning och socialtjänst*. En konferens i Göteborg 16-17 april 2002. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap. Stockholm: Alfa Print.
- Patel, R & Tebelius, U. (red) (1987). *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Puide, A. (2000). Vad kan forskningen göra för socialbidragstagarna? I A. Puide (Red.), *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.
- Region- och trafikplanekontoret (RTK). (2003). *Kommunfakta för 2001*.
- Ruth, J-E. (1991). Reliabilitets- och validitetsfrågan i kvantitativ respektive kvalitativ forskningstradition. *Gerontologia*, 5, 4, 277-290.

Sainsbury, D. (2000). Välfärdsutvecklingen för kvinnor och män på 1990-talet. I Å, Bergmark, (Red). *Välfärd och försörjning*. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut. SOU 2000:40. Stockholm: Fritzes

Salonen, T. (1994). *Välfärdens marginaler*. Stockholm: Fritzes.

Salonen, T. (2000a). Hundra år av understöd. I A Puide (Red.), *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.

Salonen, T. (2000b). Ungdomars socialbidragstagande och försörjningssvårigheter under 1990-talet. I Å, Bergmark, (Red). *Välfärd och försörjning*. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut. SOU 2000:40. Stockholm: Fritzes

SCB (2003). *Befolkningsstatistik*.

Schlytter, A. (1999). *Kön och juridik i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen (2002.). *Folkhälsa och sociala förhållanden. Lägesrapport 2002*.

Socialstyrelsen (2003). *Socialtjänsten i Sverige – En översikt 2003*.

SOU 1977:40. *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg*. Stockholm: Gotab.

Swärd, H. (2000). Ungdomar med socialbidrag. I A. Puide (Red.), *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.

Thurén, B-M. (2002). Inledning: Genusforskning som en rymd genomkorsad av förståelsevägar. I B-M, Thurén. (Red). *Genusvägar – en antologi om genusforskning*. Malmö: Liber

Trulsson, K. (1998). *Det är i alla fall mitt barn*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Ungdomsstyrelsen (1996). *Krokig väg till vuxen*.

En kartläggning av ungdomars livsvillkor. Västervik: AB C O Ekblad & Co.

Åström, K. (2000). Allmosor, skyldigheter och rättigheter i den sociala lagstiftningens historia. I A. Puide (Red.), *Socialbidrag i forskning och praktik* Stockholm: Gothia.

Kartläggningsformulär – ungdomar med socialbidrag

Löpnummer _____

A. Bakgrundsdata

1. Ålder, födelseår.

2. Kön (1=Kvinna, 2=Man).

3. Nationalitet (1=Född i Sverige, 2=Ej född i Sverige).

B. Bidragstidens längd

4. Debutår.

5. Antal bidragsmånader under 2002.

6. Antal bidragsmånader under 2001.

C. Socialbidragsinformation

7. Utbetalade socialbidragsbelopp i kronor under 2002.

Handläggarsformulär – ungdomar med socialbidrag

Löpnummer _____

Jag arbetar som:

Socialekreterare, försörjningsstödsenhet
Socialekreterare, vuxenenhet
Socialekreterare, barn- och ungdomsenhet
SOFT-/administrativ handläggare

A. Den aktuella klientens utbildnings- och yrkeslivserfarenhet

1. Högsta avslutade utbildning.

Ingen utbildning
Grundskola
Gymnasieskola
Folkhögskola
Universitetsutbildning
Vet ej

2. SFI.

Ej aktuellt
Pågående
Avslutad
Vet ej

3. Arbete.

Ja, heltid
Ja, deltid/timanställning
Nej → gå till fråga 4.
Vet ej

4. Om *nej* på fråga 3 – vet Du om den aktuella klienten arbetat tidigare?

Ja, år _____
Nej

B. Orsaker till socialbidragsbehov, tidigare gjorda/nu pågående insatser och samverkan

5. Orsaker till att den aktuella klienten är i behov av socialbidrag. Flera alternativ kan anges.

Arbetslöshet
Otillräckliga arbetsinkomster
Otillräcklig övrig ersättning (t ex ALFA-/
A-kassa eller sjukpenning)
Fysiska hinder
Psykiska hinder
Missbruk
Annat – vad? _____

6. Tidigare gjorda/pågående insatser i förhållande till den aktuella klienten. Flera alternativ kan anges.

Arbetspraktik/arbetsmarknadsutbildning
Arbets träning/rehabilitering
Missbruksinsatser
Psykiatriska/psykologiska insatser
Somatiska insatser
Boendestöd
Stödsamtal
Budget- och skuldrådgivning
Yrkes-/studievägledning
Annat – vad? _____

7. Samverkar Du med några interna och/eller externa aktörer (Till exempel AF, FK, sjukvården, andra enheter inom IFO etcetera)? Öppen fråga.

Tabeller

Tabell 1. *Kön och nationalitet. Antal och procent. n=298.*

Kön	Nationalitet		n=
	Född i Sverige	Född i annat land	
Kvinna	66,9	33,1	127
Man	62,4	37,6	170
n=	191	106	297

p=0,415

Tabell 2. *Nationalitet och arbete. Antal och procent. n=287*

Nationalitet	Arbete				n=
	Heltid	Deltid/tim	Inget arbete	Okänt	
Född i Sverige	6	21,3	68,9	3,8	183
Född i annat land	7,8	21,4	68	2,9	104
Total	6,6	21,3	68,6	3,5	287

p=0,925

Tabell 3. *Kön, nationalitet och tidigare arbete. Procent och antal. n=277.*

Kön och nationalitet	Tidigare arbete	n=
Kvinna född i Sverige	33,3	84
Kvinna född i annat land	29,3	41
Man född i Sverige	47,5	91
Man född i annat land	36,1	61
Total		277

p=0,252/ p=0,297

Tabell 4. *Nationalitet och boendeförhållande. Procent och antal. n=281*

Nationalitet	Boendeförhållanden			n=
	Eget boende	Hos föräldrar	Annan boendeform	
Född i Sverige	35,4	47,2	17,4	178
Född i annat land	16,5	49,5	34	103
Total	28,5	48	23,5	281

p=0,000

Tabell 5. Kön och debutår. Antal och procent. n=298

Kön	Debutår						n=
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Kvinna	0,8	0	1,6	15	28,3	54,3	127
Man	0,6	1,2	4,1	17	29,2	48	171
Total	0,7	0,7	3	16,1	28,9	50,7	298
<i>P=0,572</i>							

Tabell 6. Nationalitet och orsaker till socialbidragsbehov. Procent. n=286

Orsaker	Nationalitet	
	Född i Sverige	Född i annat land
Arbetslöshet	67,8	77,7
Otillräcklig arbetsinkomst	19,1	14,6
Otillräcklig övrig inkomst	11,5	10,7
Fysiska hinder	6	2,9
Psykiska hinder	27,3	17,5
Missbruk	19,1	14,6
Annat	4,9	10,7
n=	183	103
<i>p=0,075/ p=0,329/ p=0,838/ p=0,244/ p=0,060/ p=0,329/ p=0,067</i>		

Tabell 7 . Nationalitet och insatser. Procent. n=286

Insatser	Nationalitet		Total
	Född i Sverige	Född i annat land	
Arbetspraktik/utbildning	17,5	25,2	20,2
Arbetssträning/rehab	7,1	1,9	5,2
Missbruksinsatser	15,3	16,5	15,7
Psykiatriska/psykologiska	16,4	8,7	13,6
Somatiska insatser	2,7	1	2,1
Boendestöd	5,5	6,8	5,9
Stödsamtal	16,9	16,5	17,1
Budget-/ skuldrådgivning	0	0	0
Yrkesvägledning	4,4	10,7	6,6
Annat	4,9	4,9	4,9
n=	183	103	286
<i>p=0,117/ p=0,060/ p=0,788/ p=0,070/ p=0,318/ p=0,648/ p=0,040/ p=0,981</i>			